

Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

Навчально-науковий інститут державного управління
Кафедра державного управління і місцевого самоврядування

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА
кваліфікаційної роботи ступеня магістра

Студента Гаврилюк Анни Олексіївни

академічної групи 281М-22з-3 ІДУ

спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування

на тему: «Удосконалення системи планування витрат на розвиток основних галузей соціальної сфери»

Керівники	Прізвище, ініціали	Оцінка за шкалою		Підпис
		рейтинговою	інституційною	
кваліфікаційної роботи	Матвеева О.Ю.			
розділів:				

Рецензент:				
------------	--	--	--	--

Нормоконтролер:	Вишнеvsька О.В.			
-----------------	-----------------	--	--	--

Дніпро
2023

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка кваліфікаційної роботи магістра на тему «Удосконалення системи планування витрат на розвиток основних галузей соціальної сфери».

83 стор., 2 табл., 2 рис., 70 джерел.

ДЕРЖАВНИЙ БЮДЖЕТ, ВИДАТКИ БЮДЖЕТУ, СОЦІАЛЬНА СФЕРА, ПЛАНУВАННЯ, АНАЛІЗ.

Об'єкт дослідження – система планування витрат на розвиток основних галузей соціальної сфери.

Предмет дослідження – процес удосконалення системи планування витрат на розвиток основних галузей соціальної сфери.

Мета роботи – обґрунтування напрямів удосконалення системи планування витрат на розвиток основних галузей соціальної сфери.

У першому розділі розглянуті теоретичні аспекти формування видаткової частини бюджету.

Другий розділ присвячено аналізу сучасного стану соціальної сфери в Україні та вивченню зарубіжного досвіду реалізації політики витрат.

У третьому розділі розглянуті основні напрямки вдосконалення системи планування витрат з залученням кращого світового досвіду.

Сфера практичного застосування результатів роботи – органи державного управління, органи місцевого самоврядування для покращення системи планування бюджетів.

ABSTRACT

Explanatory note of the master's degree qualification thesis on the topic "Improving the system of planning expenditures for the social sphere key branches development".

83 pages, 2 tables, 2 figures, 70 sources.

STATE BUDGET, BUDGET EXPENDITURES, SOCIAL SPHERE, PLANNING, ANALYSIS.

The object of research is the system of planning expenditures for the development of the main sectors of the social sphere.

The subject of the study is the process of improving the system of planning expenditures for the development of the main sectors of the social sphere.

The purpose of the study is to substantiate the directions of improvement of the system of planning expenditures for the development of the main sectors of the social sphere.

The first section discusses the theoretical aspects of the formation of the expenditure side of the budget.

The second section is devoted to the analysis of the current state of the social sphere in Ukraine and the study of foreign experience in implementing expenditure policy.

The third section discusses the main directions of improvement of the expenditure planning system with the use of the best international experience.

The scope of practical application of the results of the work is public administration bodies and local governments to improve the budget planning system.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ВИТРАТ.....	8
1.1. Зміст та сутність формування витрат бюджету.....	8
1.2. Методи планування витрат бюджету.....	16
1.3. Особливості планування витрат на розвиток основних галузей соціальної сфери.....	23
РОЗДІЛ 2	
ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ ПЛАНУВАННЯ ВИТРАТ НА УТРИМВАННЯ ГАЛУЗЕЙ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ	33
2.1. Стан розвитку соціальної сфери України в умовах повномасштабного російського вторгнення	33
2.2. Зарубіжний досвід реалізації політики планування витрат та утримання галузей соціальної сфери	43
2.3. Кращі світові практики планування витрат на утримання та розвиток галузей соціальної сфери	50
РОЗДІЛ 3	
ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ПЛАНУВАННЯ ВИТРАТ НА РОЗВИТОК ОСНОВНИХ ГАЛУЗЕЙ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ	61
3.1. Основні зміни, які зазнала соціальна сфера у період військового стану.....	61
3.2. Єдина інформаційна система соціальної сфери як інструмент ефективного планування.....	67
3.3. Упровадження світового досвіду в систему планування витрат в Україні.....	71
ВИСНОВКИ.....	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	84

ВСТУП

Державний бюджет є ключовим документом у системі державних документів, визначаючи потреби населення, які плануються задовольняти за рахунок фінансових ресурсів держави. Крім того, в ньому визначаються джерела та розміри очікуваних надходжень. Роль бюджету полягає у створенні фінансової основи для ефективної діяльності державних органів та місцевого самоврядування, що відображає витрати державних коштів і регулює економіку та соціальні процеси країни.

Процес формування, розгляду, затвердження та виконання бюджету є бюджетним процесом, який регулюється бюджетним регламентом. Цей документ визначає порядок та терміни складання, розгляду, і затвердження бюджету, а також організацію його виконання. Бюджетний процес відображає систему управління бюджетом, включаючи органи управління бюджетом, структуру бюджетного процесу та методологію бюджетної діяльності.

Особливо важливою в сучасних умовах є надійність бюджетного процесу, що залежить від знань та навичок у галузі генерального та спеціального галузевого менеджменту.

Оскільки якість виконання бюджету залежить від правильного визначення планових показників, бюджетне планування відіграє ключову роль у бюджетному процесі. Як ефективний інструмент управління економікою, бюджетне планування створює передумови для повного та своєчасного фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку суспільства.

Актуальність дослідження полягає у вдосконаленні процесу бюджетного планування, що є важливою складовою подальшого розвитку системи управління державними фінансами в умовах євроінтеграційних трансформацій та економічних реформ. У контексті глобалізації та ускладнення світової господарської системи, а також нестабільності у трансформаційному суспільстві, проблема ефективної організації бюджетного планування стає актуальною.

Враховуючи ці умови, важливо вирішити завдання побудови ефективної системи бюджетного планування з урахуванням міжнародного досвіду та особливостей євроінтеграційних процесів, а також забезпечити транспарентність бюджетних відносин.

Термін "бюджетне планування" не визначений у Бюджетному кодексі, проте це поняття знайшло своє визначення у вітчизняній фінансовій науці через аналіз робіт різних авторів. Серед таких науковців виділяються О. Василик, І. Чугунов, А. Мярковський, В. Федосов, О. Барановський, В. Опарін та інші.

Об'єктом дослідження виступає система планування витрат на розвиток основних галузей соціальної сфери.

Предметом дослідження є процес удосконалення системи планування витрат на розвиток основних галузей соціальної сфери.

Метою роботи є обґрунтування напрямів удосконалення системи планування витрат на розвиток основних галузей соціальної сфери. Для досягнення цієї мети необхідно розв'язати такі завдання:

- визначити зміст, сутність та методи формування витрат бюджету;
- пояснити особливості планування витрат на розвиток основних галузей соціальної сфери;
- дослідити стан розвитку соціальної сфери України в умовах повномасштабного російського вторгнення;
- проаналізувати зарубіжний досвід реалізації політики планування витрат на утримання галузей соціальної сфери;
- визначити основні зміни, яких зазнала соціальна сфера у період військового стану;
- описати єдину інформаційну систему соціальної сфери як інструмента ефективного планування;
- обґрунтувати підходи до упровадження світового досвіду в систему планування витрат в Україні.

У роботі використовувались загальнонаукові методи, такі як аналіз і синтез, дедукція, порівняння, класифікація, та метод узагальнення, завдяки чому були зроблені загальні висновки.

Методологічною базою для написання дипломної роботи стали законодавчі акти України, монографії, наукові статті вітчизняних та зарубіжних вчених, навчальні підручники з означеної теми, глобальні індекси.

Структура та обсяг роботи. Дипломна робота складається із вступу, 3 розділів, висновків. Робота викладена на 83 сторінках, містить 2 таблиці, 2 рисунки. Список використаних джерел містить 70 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПЛАНУВАННЯ ВИТРАТ

1.1. Зміст та сутність формування витрат бюджету

Формування витрат бюджету є важливим етапом у процесі управління фінансовими ресурсами держави. Цей процес включає в себе планування та виділення коштів для виконання різних державних програм та функцій.

Без сумніву, участь бюджету в економічному розвитку є надзвичайно важливою, оскільки кошти, які зосереджені в бюджеті, стають суттєвим інструментом для впливу на соціально-економічний розвиток країни. Бюджет, фактично, є найбільшою фінансовою силою, оскільки близько 60% ВВП перерозподіляються через бюджетну систему.

Завдяки бюджетним видаткам, маємо можливість підтримувати малозабезпечені сім'ї, надавати фінансову підтримку окремим галузям, таким як освіта, охорона здоров'я, судова система, правоохоронні органи, і формувати основи національної обороноздатності. Бюджетні видатки є необхідними для втілення численних програм соціального, економічного та культурного розвитку країни, вони безпосередньо впливають на підвищення рівня доходів та якість життя громадян і сприяють впровадженню загальної економічної політики держави.

Загалом, у економічній літературі відзначено, що видатки бюджету є важливою складовою загальних державних витрат і відображають економічні відносини, які виникають при використанні державними органами бюджетних коштів. Державний бюджет, таким чином, є ключовим інструментом, що формує економічну політику та сприяє соціальному та економічному розвитку країни, регулює економічні процеси і забезпечує важливі державні функції.

Держава використовує бюджет для мобілізації фінансових ресурсів, зокрема через податки, збори та платежі, та розподіляє ці ресурси у формі бюджетних асигнувань для досягнення загальнодержавних цілей. Бюджетні

видатки охоплюють такі сфери як освіта, медицина, оборона, культура, гарантування громадського правопорядку, охорона навколишнього середовища, соціальний захист населення, а також створення та підтримання державних органів влади та управління. У сучасних умовах соціально-економічного розвитку однією з ключових проблем бюджетних видатків є підвищення їхньої ефективності. Дослідження показують, що пріоритетні цілі соціально-економічного розвитку не завжди досягають своїх цілей через недостатню ефективність.

Важливою є аналітика впливу процесів, пов'язаних із функціонуванням фінансів, зокрема бюджетних видатків, на ефективність соціально-економічного розвитку країни. Існуючі досягнення в соціально-економічній сфері не завжди повністю відповідають потребам суспільства. Додатково, аналіз поточного стану та оцінка впливу бюджетних видатків на забезпечення динаміки зростання надають можливість виявити чинники, які гальмують розвиток, і знайти нові шляхи для сталого зміцнення економіко-соціальних процесів у країні.

Оцінка ефективності використання бюджетних видатків є ключовою для визначення їхнього впливу на соціально-економічний розвиток країни, роль у зростанні активів держави, збільшенні ВВП, економічному зростанні та розвитку соціальної сфери. Однак аналіз сучасного стану соціально-економічного розвитку вказує на недосконалість теоретично-методологічної бази оцінки ефективності управління бюджетними видатками.

Тому дуже важливо подальше поглиблення досліджень впливу фінансових, економічних та бюджетних показників на соціально-економічний розвиток країни. Ефективність видатків бюджету визначається як кількісними, так і якісними показниками, які вказують на результативність та сприяють безперервному відтворенню процесу, необхідного для соціально-економічного розвитку, створенню умов для зростання виробництва, підвищенню соціальних стандартів та рівня якості життя.

Функції бюджетних видатків включають такі аспекти:

- створення сприятливого інвестиційного середовища;
- забезпечення соціально-економічного розвитку країни;
- розв'язання соціальних проблем з поступовим підвищенням соціальних стандартів;
- зменшення навантаження на природні ресурси та збереження екології;
- формування доходної частини бюджету;
- ефективне використання фінансових ресурсів;
- захист інтересів суб'єктів господарювання вітчизняної економіки;
- забезпечення стабільності фінансової системи та національної безпеки.

Важливою особливістю бюджетних видатків є їх належність державі або місцевому бюджету, що надає їм загальні та унікальні особливості у контексті фінансових відносин, і робить їх ключовим інструментом для досягнення соціально-економічних цілей країни.

Бюджетні видатки формуються з ресурсів, які надходять до доходної частини бюджету, або їхнього подальшого перерозподілу через бюджет. Джерелами цих ресурсів є бюджетні кошти, спрямовані на задоволення потреб суспільства через бюджетні або інші державні установи та корпорації.

Бюджет виступає як ключовою складовою державних фінансів і відображає реальний стан фінансових відносин між державою та іншими суб'єктами економіки у контексті формування та використання державних коштів, розподілу та перерозподілу ВВП для загальнодержавних цілей.

Поняття "бюджетне регулювання економічного розвитку" та "бюджетна архітектоніка" вперше були введені в фінансову науку І.Я. Чугуновим. Він розробив теоретичні основи системи бюджетного регулювання, визначив вплив бюджетного регулювання на економічний розвиток держави та адміністративно-територіальних одиниць. Він також визначив структурно-функціональну модель системи бюджетного регулювання, де відзначив, що "«економічна сутність бюджетної системи в якості інструменту регулювання

економічного розвитку полягає у використанні бюджетної архітекτονіки, яка визначається оптимальними співвідношеннями між елементами бюджетної системи для впливу на динаміку економічного розвитку. Система бюджетного регулювання як одна з основних складових системи державного регулювання економіки є сукупністю функціональних фінансово-бюджетних та економічних елементів, зокрема, дохідна частина бюджету, видаткова частина бюджету, дефіцит (профіцит) бюджету, державний борг, податкове регулювання, міжбюджетні відносини, економічні процеси країни, зовнішнє економічне середовище та взаємозв'язки між ними» [62, 63].

Система бюджетного регулювання є важливою частиною загальної системи державного регулювання економіки і включає різні фінансово-бюджетні та економічні елементи, такі як дохідна частина бюджету, видаткова частина бюджету, дефіцит (профіцит) бюджету, державний борг, податкове регулювання, міжбюджетні відносини, економічні процеси в країні та зовнішнє економічне середовище, і взаємозв'язки між ними.

Значна частина бюджетних видатків спрямовується на виконання загальнодержавних функцій, підтримку структурних реформ, підтримку стратегічних галузей економіки та створення фінансових умов для досягнення високих стандартів в соціальному житті суспільства.

Важливою частиною процесу формування видаткової частини бюджету є вплив доходної частини бюджету та показників дефіциту, які враховують циклічність економічного розвитку [32].

Слід відзначити, що в останні роки частка видатків, спрямованих на соціально-економічний розвиток України, значно збільшилася. За оцінками експертів, близько 2/3 усіх бюджетних видатків спрямовано на соціально-економічний розвиток. Одночасно з державного бюджету фінансування отримували не лише соціальні сфери, такі як освіта, охорона здоров'я, пенсійне забезпечення, соціальний захист незахищених верств населення і таке інше. Увага держави також прикута до розвитку об'єктів соціальної інфраструктури,

який має стратегічне значення для економіки, оскільки це впливає на зростання продуктивності праці і, відповідно, на темпи соціально-економічного розвитку.

Аналіз тенденцій різких змін, наприклад у сфері міжбюджетних відносин і структурі інвестицій, свідчить про зростання обсягів субвенцій з державного бюджету для місцевих бюджетів.

Витрати бюджету представляють собою економічні відносини, які визначають процес використання грошових ресурсів централізованого фонду для виконання державними органами їхніх функцій. Витрати бюджету - це кошти, що спрямовуються на реалізацію програм і заходів, передбачених відповідним бюджетом, за винятком коштів, що використовуються для погашення основної суми боргу та повернення надмірно сплачених сум до бюджету [24].

В Бюджетному кодексі України існують два важливих поняття: "витрати бюджету" і "видатки бюджету". Згідно з положеннями Бюджетного кодексу (п.13 ст.2), видатки бюджету представляють собою кошти, які спрямовуються на реалізацію програм і заходів, які передбачені відповідним бюджетом [8]. Зазначається, що видатками бюджету не вважаються: погашення боргу, надання кредитів з бюджету, розміщення бюджетних коштів на депозитах, придбання цінних паперів, повернення надмірно сплачених сум податків і зборів та інших доходів бюджету, проведення бюджетного відшкодування, компенсація частини суми штрафних (фінансових) санкцій, що перераховується покупцями (споживачами) за рахунок штрафних (фінансових) санкцій, застосованих органами, що контролюють надходження до бюджету, внаслідок проведеної перевірки на основі звернень або скарг покупців (споживачів) про порушення платниками податків встановленого порядку проведення розрахункових операцій [8].

За думкою деяких дослідників, поняття "видатки бюджету" мають тісний зв'язок з бюджетним запитом - це первинним документом, що визначає потреби у фінансуванні відповідно до відомчого розподілу. Процедура бюджетного запиту проходить складну двосторонню ієрархію схвалення (спочатку знизу-

вгору, а потім навпаки). Після парламентських (на державному рівні) або представницьких (на місцевому та регіональному рівнях) слухань бюджетні запити перетворюються на бюджетні призначення, які в межах відомств, міністерств, відділів та управлінь місцевих адміністрацій та виконкомів, а також інших головних розпорядників бюджетних коштів, розподіляються між нижчими рівнями як бюджетні асигнування [6].

Бюджетні видатки є індикатором соціально-економічної політики держави. Сутність формування видатків бюджету полягає в розв'язанні завдань, які виникають в економічній та соціальній сферах країни. За допомогою видатків бюджету держава виконує свої функції і регулює економічні та соціальні процеси. Як відзначають провідні науковці, бюджетні видатки є інструментом розподілу та перерозподілу централізованого грошового фонду держави та його використання за призначенням для забезпечення загального благополуччя суспільства. Зміст і характер бюджетних витрат полягає в задоволенні потреб функціонування держави [10].

Згідно з висловлюванням І.Я. Чугунова, видатки бюджету є інструментом розподілу і перерозподілу централізованого грошового фонду держави з метою досягнення загального добробуту суспільства. Структура і розвиток економіки країни, а також рівень економічних відносин визначають обсяги видатків бюджету. Вміст і характер бюджетних видатків полягають в забезпеченні виконання державою своїх функцій. Бюджетні видатки спрямовані на задоволення важливих потреб суспільства в розвитку економіки, соціальних сферах, державному управлінні, обороні, збереженні громадського порядку, та безпеці держави, серед інших [64].

Через видатки бюджету реалізується роль держави у регулюванні економічних процесів, забезпеченні макроекономічного зростання, наданні соціальних гарантій населенню та удосконаленні структури суспільного виробництва. По суті, бюджетні видатки відображають важливі аспекти соціально-економічної політики держави.

У минулі часи, роль держави полягала у збереженні та підтриманні існуючого соціального ладу, форм власності, оподаткуванні населення та його контролі. Однак у сучасному світі, з розвитком капіталізму, держава стала важливим елементом економічної системи, що активно впливає на її функціонування.

Термін "функція" походить від латинського слова "function", що означає "виконання" або "здійснення". У контексті економіки, функція означає роль, обов'язки та призначення певного економічного або соціального інституту, суб'єкта або групи суб'єктів у сфері їх діяльності.

За думкою деяких дослідників, функція представляє собою відношення, через яке одна сторона передає свою сутність, силу або потенціал іншій стороні, яка може бути суспільством в цьому випадку. Функції держави визначаються її розвитком, соціальними завданнями, пріоритетами та методами впливу на економіку через видатки бюджету.

Ключовими функціями держави є формування державного апарату управління, організація економічного процесу, регулювання соціально-економічних відносин, прогнозування та планування розвитку економіки, і контроль у сфері економіки. Державні видатки спрямовані на задоволення цих функцій та завдань. Серед широкого спектру функцій держави, на які спрямовуються бюджетні видатки, можна виділити забезпечення суспільства суспільними благами, регулювання макроекономічних процесів і зовнішньої торгівлі, захист ринку від монополізації, збереження довкілля, нейтралізація недоліків економічної системи та багато інших.

Механізм реалізації економічних функцій держави виявляється через її соціально-економічну політику, що включає в себе грошово-кредитну, цінову, інвестиційну, фіскальну, валютну, соціальну, зовнішньоекономічну та бюджетну політику. Механізм використання бюджетних коштів пов'язаний із споживанням які раніше надійшли до бюджету держави коштів і їх спрямуванням на цілі, передбачені у схвалених бюджетах [17].

З першими кроками у формуванні держави і її подальшим розвитком, економічні функції держави поступово розширювались і урізноманітнювались. Державі приділялась і продовжує приділятися важлива роль у забезпеченні економічного розвитку через процес відтворення. Незважаючи на те, що держава є перш за все інститутом політичної влади, на неї лягають інші функції, включаючи соціальні, екологічні, гуманітарні та економічні. Наприклад, митна, податкова, тарифна політика є необхідними атрибутами кожної держави, так само як монетарна, бюджетна політика та захист власного виробника.

Практичним виявом виконання державними органами своїх функцій є їх економічна політика, яка охоплює наступні аспекти:

- визначення загальнодержавних цілей;
 - управління фінансовою політикою;
 - регулювання фіскальної політики, зокрема доходів і видатків бюджету;
 - управління борговою політикою, включаючи залучення позик та зовнішню заборгованість;
 - формування торговельної та валютної політики;
 - перепрофілювання виробництва і здійснення структурної перебудови економіки для підвищення її ефективності.
- ефективне використання наявних ресурсів, включаючи природні ресурси, капітал, робочу силу та майно.

Економічна політика держави є невід'ємною частиною її загальної політики і враховує різні аспекти, включаючи гуманітарні, екологічні, соціальні та оборонні аспекти. Економічні заходи повинні бути комплексними та охоплювати всі сфери суспільного життя.

Склад і структура бюджетних видатків постійно змінюються в залежності від економічної ситуації та пріоритетів у розподілі фінансових ресурсів. Бюджетні видатки служать для розподілу фінансових ресурсів держави з урахуванням різних критеріїв, таких як територіальні та галузеві, з метою їх

раціонального розміщення та ефективного використання для сприяння соціально-економічному розвитку країни [29].

1.2. Методи планування витрат бюджету

Бюджетне прогнозування і планування, оперативне управління бюджетними коштами, бюджетне регулювання та бюджетний контроль є методами як для формування бюджетних ресурсів, так і для їх використання [17].

За досвідом розвинених країн світу можна відзначити, що багаторічне бюджетне планування є стандартною практикою у таких країнах, як Австралія, Австрія, Канада, Данія, Фінляндія, Німеччина, Нідерланди, Швеція, Великобританія, США та Угорщина. Вони не обмежуються складанням бюджету тільки на наступний рік, а також розглядають середньострокову перспективу. Хоча не в усіх цих країнах багаторічний бюджетний план стає законом, він завжди є ключовим елементом бюджетного процесу, підлягаючи регулярному оновленню і коригуванню.

Важливо розуміти, що багаторічне планування фактично є інструментом для керування бюджетом, а не простим виділенням коштів на декілька років. Це скоріше прогноз доходів і витрат на майбутні роки, який регулярно оновлюється. Це дозволяє забезпечити відповідність річного бюджету прийнятій фіскальній стратегії на кілька років вперед.

Основні цілі багаторічного бюджетного планування включають у себе розробку ефективної середньострокової податково-бюджетної стратегії та підвищення дисципліни у використанні державних коштів.

В Україні загальні принципи бюджетного планування визначаються Конституцією та спеціальним бюджетним законодавством, включаючи Бюджетний Кодекс. Ці документи надають органам державної влади і управління повноваження щодо розробки та затвердження бюджету, розподілу

функцій між центральними, республіканськими і місцевими органами влади та управління, а також визначення доходів і витрат для кожного з них.

У Бюджетному кодексі України передбачено розподіл видатків бюджету між державним бюджетом і місцевими бюджетами, як це визначено в главі 14. Наприклад, статтею 87 БКУ визначені видатки, які фінансуються за рахунок Державного бюджету України, включаючи такі напрями:

- державне управління (включаючи витрати на органи влади, такі як президент України, законодавча та виконавча влада);
- судова система;
- міжнародна діяльність;
- фундаментальні та прикладні дослідження, сприяння науково-технічному прогресу державного значення, міжнародні наукові та інформаційні зв'язки державного значення, а також оплата послуг з підготовки наукових кадрів в наукових установах на умовах державного замовлення;
- національна оборона (за винятком заходів та робіт, пов'язаних з мобілізаційною підготовкою місцевого значення);
- правоохоронна діяльність, забезпечення безпеки держави та цивільний захист населення та територій і таке інше [8].

В процесі бюджетного планування беруть участь різні рівні фінансових органів, як у центрі, так і на рівні місцевих урядів. Організаційну роботу та узагальнення для складання проекту бюджету виконують управління департаменту зведеного бюджету Міністерства фінансів України, а також місцеві фінансові органи.

Процес формування бюджету і приведення його показників до макроекономічних індикаторів розвитку країни можна поділити на три основні етапи, які допомагають систематизувати процес складання проекту бюджету на наступний рік. Детальніші кроки і процедури описуються в Плані заходів Міністерства фінансів України щодо підготовки проекту державного бюджету на наступний рік.

На першому етапі проводиться процес формування бюджетної політики та планування основних показників для державного і місцевого бюджетів. В цьому контексті визначаються основні напрями і методи залучення фінансових ресурсів до бюджету, розглядаються та пропонуються зміни у податковій політиці, а також розглядаються можливості узгодження прогнозованих доходів та видатків держави на наступний рік. У цьому процесі розробляються різні "сценарії" економічного розвитку, які служать основою для формування проекту бюджету на наступний рік, включаючи:

1. Базовий сценарій (консервативний): Цей сценарій передбачає продовження існуючої податкової та бюджетної політики без значних змін на наступний рік.

2. Цільовий сценарій: В рамках цього сценарію передбачаються повні зміни у податковій та бюджетній політиці з метою збільшення надходжень до бюджету, хоча ці зміни можуть відбуватися не обов'язково в наступному році, а в середньостроковій перспективі. Розглядаються також можливі зміни в частинах видатків бюджету, такі як реформи в соціальному секторі, наприклад, пенсійна реформа, реформа сфери охорони здоров'я з метою розвитку платної медицини та реформи в системі освіти.

Таким чином, формування бюджетних показників відповідно до "цільового сценарію" призводить до змін у податковій та бюджетній політиці, сприяючи при цьому проведенню реформ та підвищенню ефективності витрат бюджетних коштів.

3. Оптимістичний сценарій: Цей сценарій передбачає досягнення високих результатів від запланованих змін. Зміни в цьому сценарії, в основному, пов'язані з підвищенням ефективності податкової та бюджетної політики, що призводить до значного покращення індикаторів економічного розвитку країни або окремих регіонів, якщо йдеться про місцеві бюджети. Проте важливо відзначити, що цей сценарій є найбільш ризикованим, оскільки неправильно прийняте рішення може призвести до зупинки економічного розвитку.

Таким чином, в процесі розробки бюджетних показників на основі оптимістичного сценарію плануються значні зміни в податковій та бюджетній політиці, з метою сприяння покращенню економічних показників. Однак необхідно бути обережними при виборі шляху розвитку, оскільки помилкові рішення можуть мати серйозні наслідки для економіки.

Після визначення обраного сценарію розвитку проводяться роботи з розробки напрямків бюджетної політики на наступний рік та ключових бюджетних показників, які формують баланс бюджету. Після схвалення Бюджетної резолюції з відповідними директивами від Кабінету Міністрів України, розпочинається процес розробки основних бюджетних показників, які складають баланс бюджету. До таких показників включаються:

1. Прогнозний рівень перерозподілу доходів зведеного бюджету через ВВП.
2. Прогнозний обсяг доходів державного та місцевих бюджетів.
3. Прогнозний обсяг фінансування бюджету, включаючи погашення державного боргу і можливі державні позики на внутрішньому та зовнішньому ринках капіталу, а також надходження від приватизації державного майна.
4. Витрати та кредитування з державного та місцевих бюджетів.
5. Обсяги міжбюджетних трансфертів.

На другому етапі, Міністерство фінансів України, використовуючи офіційний прогноз соціально-економічного розвитку України на наступний рік, розробляє попередні показники витрат державного бюджету.

На третьому етапі в Міністерстві фінансів України з участю інших центральних органів виконавчої влади проводиться остаточне узгодження показників доходів і витрат проекту державного бюджету та місцевих бюджетів, а також визначаються обсяги міжбюджетних трансфертів.

У процесі бюджетного планування насамперед необхідно враховувати ряд ключових економічних завдань, які виходять далеко за рамки фіскальних інтересів держави. Ці завдання можна поділити на стратегічні та тактичні. Стратегічні завдання визначають загальний підхід до формування бюджету,

тоді як тактичні завдання стосуються конкретних проблем і напрямків складання бюджету. Однією з найважливіших та одночасно найскладніших стратегічних задач є визначення оптимального обсягу бюджетного фонду держави.

Встановлення економічно обґрунтованого обсягу бюджетного фонду має велике значення. Розмір бюджетного фонду – це конкретна кількісна міра, що відображає об'єктивні умови розвитку суспільства. Одночасно конкретний розмір бюджетного фонду держави залежить від впливу економічних, соціальних, політичних і міжнародних чинників, об'єднання та спільний вплив яких визначають фактичний розмір бюджетних ресурсів, які держава має у своєму розпорядженні.

З довгострокової практики бюджетного планування видно, що процес формування та використання бюджетного фонду регулюється через механізм соціально-економічного планування, який має свої недоліки. В умовах розвитку ринкових відносин особливо актуальним стає завдання розробки наукових основ для визначення розміру бюджетного фонду країни та регіонів, а також для процесу бюджетного планування.

Важливо зауважити, що бюджетне планування має три основні завдання. По-перше, це визначення реальних джерел доходів бюджету та їх об'ємів. По-друге, це оптимізація структури бюджетних витрат. По-третє, це досягнення балансу між доходами та витратами. Окрім цього, важливо встановити оптимальну структуру розподілу бюджетних коштів між рівнями бюджетної системи та передбачити резервні фонди.

Постійний процес порівняння різних варіантів проектів бюджету, вибір прийняттого і переоцінка потребують розширення методологічної та методичної бази, а також використання різноманітних методів.

Під час бюджетного планування застосовуються різні наукові методи, включаючи:

1. Метод прямого розрахунку: Використовується при плануванні проекту бюджету на один рік на різних рівнях управління. Цей метод включає докладні розрахунки для кожного окремого доходу або видатку.

2. Нормативний метод: Передбачає планування окремих показників на основі встановлених нормативів. Проте нормативи повинні періодично оновлюватися через зміни в законодавстві та інших факторах.

3. Аналітичний метод: Сутність цього методу полягає в визначенні не загальної величини показника, а його зміни протягом планового періоду внаслідок впливу окремих факторів порівняно з базовим періодом.

Бюджетне планування вимагає комплексного підходу і використання різних методів для забезпечення точності та доцільності розподілу фінансових ресурсів.

Метод екстраполяції базується на визначенні бюджетних показників шляхом врахування сталої динаміки їх розвитку. Розрахунок цих показників здійснюється на основі досягнутого рівня розвитку у попередньому періоді та коригується враховуючи стабільний розвиток країни. Цей метод, однак, має свої недоліки. По-перше, він не дозволяє адаптувати бюджетні доходи до різних обставин у планованому році, таких як зміни в законодавстві або робота податкових та інших контролюючих органів. По-друге, він може обмежувати ефективне використання бюджетних коштів, оскільки планування базується на досягнутому рівні в попередньому році.

Балансовий метод є одним із методів планування, і його суть полягає в обов'язковому збалансуванні доходів і витрат. За цим методом розподіляють та використовують тільки ті ресурси, які були вироблені. Збалансованість плану розвитку економіки і соціальних сфер, а також вдосконалення пропорцій в економіці, сприяють стійкому її розвитку і створюють необхідні умови для формування та виконання реалізованого та збалансованого бюджету.

Програмно-цільовий метод передбачає зосередження уваги не лише на наявних ресурсах бюджету, але й на ефективному їх використанні для досягнення конкретних результатів. Цей метод передбачає змінений підхід до

формування бюджетних показників. Процес починається з акцентування на досягненні конкретних результатів в державному секторі, а потім вирішується, яким чином та які ресурси можна найефективніше використовувати для досягнення цільових результатів.

Вперше програмно-цільовий метод був впроваджений у приватному секторі ініціативою американського підприємця та власника автомобілебудівної компанії "Форд" на ім'я Ліндон Джонс. У середині 1960-х років міністр оборони США Роберт Макнамара підхопив цю ідею і дозволив її впровадження в міністерстві, яке він очолював. Згодом було прийняте рішення впровадити цей метод в усіх міністерствах США [66].

Використання програмно-цільового методу при складанні бюджету довелося бути дуже ефективним. Бюджет став більш зрозумілим і структурованим. Це стосувалося не лише федерального бюджету центрального уряду, але також муніципальних бюджетів. В наш час багато країн з ринковою економікою використовують елементи цього методу в процесі бюджетування (Канада, країни Європи, Нова Зеландія, Австралія та інші, включаючи колишні країни СРСР). Значних успіхів у впровадженні програмно-цільового методу досягли країни Прибалтики і Казахстан. В сучасний час більшість країн Європейського Союзу надають допомогу іншим країнам у формі програм, спрямованих на досягнення конкретних результатів. Міжнародні фінансові організації, такі як Міжнародний валютний фонд і Світовий банк, надають позики та кредити іншим країнам у межах відповідних програм.

Потреби у бюджетних коштах значно перевищують загальний обсяг фінансових ресурсів, які доступні для держави. Більше того, під час розробки програмних документів враховується факт, що надходження до бюджету через застосування фіскальної політики держави не завжди зростає стійко і рівномірно. Іншими словами, динаміка надходжень до бюджету може бути як позитивною, так і негативною в реальному вимірюванні. Така ситуація пов'язана з макроекономічною стабільністю, яка, своєю чергою, залежить від внутрішніх та зовнішніх чинників.

1.3. Особливості планування витрат на розвиток основних галузей соціальної сфери

Для будь-якої сучасної країни головним пріоритетом витрат у бюджеті завжди є витрати, спрямовані на соціальний захист незахищених верств населення, розвиток соціальної інфраструктури та інвестиції в людський капітал. Саме на цих характеристиках будується концепція "соціального бюджету", який, в певній мірі, відображає соціальну політику країни. Політика держави щодо соціальних витрат передбачає:

- розробку та впровадження заходів, спрямованих на зниження рівня бідності в країні;
- захист малозабезпечених громадян;
- підвищення соціальних стандартів;
- створення передумов для заміни субсидій громадянам на адресні грошові виплати;
- забезпечення зростання розмірів пенсій, заробітних плат вчителів та медичних працівників;
- належне фінансування бюджетних установ і організацій відповідно до встановлених у країні нормативів.

Часто у бюджеті враховані видатки на компенсацію збитків населенню, які виникли внаслідок зростання цін в умовах їхньої лібералізації. Наприклад, у 2017 році подвоїлися видатки Державного бюджету України на субвенції місцевим бюджетам для надання пільг і житлових субсидій для оплати житлово-комунальних послуг, переважно завдяки збільшенню кількості домогосподарств, які, унаслідок недостатньої платоспроможності, отримували субсидії.

В Україні діяльність держави у соціальній сфері має вельми важливе значення для суспільства. Ідея функціонування держави на користь інтересів народу є основою виконання державою соціальних функцій, таких як охорона

здоров'я, створення комфортних умов проживання населення, забезпечення соціального захисту та задоволення потреб малозабезпечених верств. Цей підхід виникає не миттєво, а розвивається поступово разом із розвитком суспільства.

Необхідність підвищення якості життя населення усвідомлюється суспільством у процесі його розвитку, а також внаслідок збільшення рівня нерівності та поширеності бідності. У створенні соціально орієнтованої економіки лежать два ключові принципи: забезпечення цілісної політики формування інституційних та монетарних умов для підтримки приватної ініціативи та створення конкурентного середовища для росту, а не обмеження та регулювання окремих секторів економіки.

Більшість дослідників вважають, що економічна природа бюджетних видатків виявляється у різних їх категоріях, кожна з яких має свої кількісні та якісні характеристики. Кількісні показники відображають розмір видатків, тоді як якісні характеристики розкривають економічну природу цих видатків та допомагають визначити їхнє призначення.

Бюджетні видатки сприяють реформуванню економічних галузей з метою модернізації. При цьому бюджетні видатки сприяють підвищенню якості соціальних послуг та вкладаються в інвестиції, такі як розвиток соціальної інфраструктури та інших об'єктів стратегічного значення.

Під час впровадження бюджетної політики в системі соціально-економічного розвитку країни важливо, щоб бюджетні видатки відповідали затвердженим макроекономічним показникам, і бюджетні ресурси спрямовувалися згідно з їхнім цільовим призначенням.

Цільове спрямування коштів передбачає, що бюджетні видатки ретельно регулюються відповідно до конкретних напрямків витрат, які визначені у кошторисах і фінансових планах [66].

Хочеться відмітити, що характерними ознаками практично щорічного невиконання Державного бюджету України за статтею витрат є:

- затвердження порядків використання коштів державного бюджету Кабінетом Міністрів України з запізненням;
- недоцільність вчасного розподілу бюджетних видатків між адміністративно-територіальними одиницями та різними напрямками чи об'єктами;
- затримки в здійсненні розподілу коштів, призначених для окремих субвенцій;
- довгий процес підготовки необхідних документів для державних закупівель;
- низький рівень виконання плану надходжень від приватизації державного майна та державних позик.

Це створює необхідність в заміщенні цих джерел фінансування іншими, щоб забезпечити виконання планованих обсягів видатків державного бюджету. Зазначено, що бюджетні видатки в Україні, а також в інших країнах, визначаються різноманітними чинниками, зокрема:

- рівнем соціально-економічного розвитку країни;
- мережею взаємозв'язків бюджету з суб'єктами національної економіки;
- завданнями, функціями та природою держави;
- територіально-адміністративним устроєм держави;
- формами надання бюджетних коштів тощо.

Загальна взаємодія всіх цих чинників на кожному етапі соціально-економічного і еволюційного розвитку країни визначає конкретну систему видатків державного бюджету.

Роль держави в процесі соціально-економічного розвитку визначається на основі співвідношення між бюджетними видатками та валовим внутрішнім продуктом (ВВП).

Склад бюджетних видатків визначається як фінансовими можливостями бюджетної системи, так і пріоритетами соціально-економічного розвитку

країни. Однак, економічні обмеження впливають на структуру видатків. Навіть якщо значна частина державного бюджету виділяється на соціальний захист населення, це може бути недостатньо для вирішення актуальних проблем.

Незважаючи на те, що уряд України вважає проблеми соціального захисту населення своїм пріоритетом, виділені ресурси для цих цілей виявляються недостатніми для вирішення цих проблем.

У сучасних умовах світової глобалізації, кожна країна прагне сприяти швидкому науково-технічному прогресу та економічному розвитку, що забезпечує її конкурентоспроможність на світовому ринку. Загальноприйнятим способом підвищення конкурентоспроможності стає розбудова економіки, ґрунтована на знаннях. Україна має всі передумови для створення такої економіки знань, проте кожна з її складових розвивається несистематично, не використовує свій потенціал для створення нових конкурентних переваг на ринках, і, як наслідок, не відбувається трансформація у високоякісне економічне зростання [12].

В залежності від ролі, яку відіграють бюджетні видатки у процесі суспільного відтворення, їх можна поділити на дві частини. Перша частина пов'язана із матеріальним виробництвом та поліпшенням його галузевої структури, тоді як друга частина використовується на забезпечення та подальший розвиток сфери, яка не пов'язана з виробництвом.

Видатки бюджету у контексті соціально-економічного розвитку країни охоплюють різні конкретні види видатків на всіх рівнях бюджетів, які взаємопов'язані між собою. Кожному видатку бюджету призначаються конкретні бюджетні цілі та завдання.

Використання бюджетних видатків відповідно до принципів, на яких ґрунтується бюджетна система країни, дозволяє раціонально та ефективно використовувати ресурси.

Склад і структура бюджетних видатків визначаються економічним змістом та завданнями, які стоять перед державою на даному етапі соціально-економічного розвитку, і вони служать індикатором соціально-економічної політики країни.

Видатки бюджету є життєво важливим ресурсом, який забезпечує безперерйне функціонування суспільства та задоволення його основних потреб. Ці видатки можна розділити на дві групи в залежності від їх ролі у суспільному відтворенні: перша група включає видатки, спрямовані на підтримання виробництва і зростання виробничих фондів, а друга - видатки на соціально-культурні потреби населення, включаючи медицину, освіту, державне управління, оборону і інше.

Співвідношення між цими двома групами видатків визначає ефективність бюджету. Наприклад, чим більше видатків спрямовується на підтримку конкурентоспроможності економіки і, відповідно, менше на споживання, тим вища може бути ефективність використання цих ресурсів. Однак ефективність використання бюджетних видатків також залежить від методології їх формування та соціальної політики, яку реалізує держава в конкретних соціально-економічних умовах.

Формування видатків на різних рівнях бюджетів визначає їхню природу та призначення. Під час створення видатків на різних рівнях бюджету враховуються наступні фактори:

- розподіл функцій між бюджетами на різних рівнях та органами управління;
- обґрунтованість видатків на конкретні заходи в межах певного бюджету;
- ієрархічна структура, включаючи підпорядкування різних установ, відомств, та організацій та обмеження їх діяльності.

Порядок формування видатків бюджету визначається чинним бюджетним законодавством, нормативно-правовими актами Кабінету Міністрів України, інструкціями, методиками, та наказами Міністерства фінансів. Органи

місцевого самоврядування мають повноваження для використання економічної та фінансової бази на своїй території. Економічну базу окремої адміністративно-територіальної одиниці складають її власні ресурси та об'єкти, що призначені для генерації доходів та задоволення соціально-економічних потреб місцевого населення. Фінансову базу складають власні бюджетні кошти та трансферти з державного бюджету.

Розподіл видатків між рівнями бюджетів у межах бюджетної системи регулюється відповідно до положень Бюджетного кодексу. Склад і формування видатків на кожному рівні бюджету в межах бюджетної системи визначаються чинними законодавчими нормами та конкретними об'єктами, які потрібно фінансувати для забезпечення їхньої діяльності на відповідній території.

Обмеженість бюджетних видатків визначає встановлення ліміту видатків для державного та місцевих бюджетів, який устанавлюється відповідними органами, що відповідають за бюджетне планування програм для фінансування. Основою для визначення ліміту видатків бюджету є прогнольні показники бюджету, пріоритетні напрями розвитку, макроекономічні та інші фактори.

Під час обчислення ліміту видатків бюджету враховується загальна сума видатків, призначених для фінансування бюджетних програм. Ці ліміти видатків бюджету роз'яснюються кожному головному розпоряднику бюджетних коштів.

При плануванні видатків бюджету передбачається спільна діяльність різних учасників бюджетного процесу, державних органів та структур, громадськості і інших сторін, які залучені до використання бюджетних ресурсів. Деякі дослідники вважають, що бюджетне планування є науково обґрунтованим процесом визначення джерел формування і напрямків використання бюджетних коштів [6].

Деякі експерти стверджують, що бюджетне планування – це комплекс організаційних, технічних, методичних і методологічних заходів, спрямованих на визначення доходів і видатків бюджетів на всіх етапах бюджетного процесу [67].

З точки зору науковців, бюджетне планування – це комплекс обґрунтованих заходів, які використовуються у бюджетному процесі з використанням різних підходів для визначення показників надходжень та видатків бюджету.

Залежно від функцій, які виконує бюджетне планування, формується і наповнюється його змістовна частина. Бюджетне планування виконує такі функції:

- визначає пріоритети соціально-економічного розвитку;
- розподіляє ресурси між різними бюджетними програмами, проектами та визначає темпи економічного зростання;
- сприяє підвищенню добробуту громадян;
- відображає сутність видатків і бюджетної політики країни.

Бюджетне планування базується на наукових засадах організації, включаючи такі аспекти:

- з урахуванням потенційних можливостей бюджету застосовується комплексний підхід до параметрів економічного та соціального розвитку країни;
- бюджетні ресурси спрямовуються на першочергові заходи та пріоритети;
- визначаються джерела надходжень і проводиться їх розподіл через бюджетну систему;
- застосовуються єдині методологічні підходи для прогнозування і розвитку соціально-економічних процесів, а також для розрахунків і визначення бюджетних макропоказників;
- здійснюються науково обґрунтовані розрахунки планів і постійно вдосконалюються методи планування бюджету.

При розробці видатків державного бюджету в Міністерстві фінансів, яке готує проект бюджету, беруть участь комітети Верховної Ради України, Кабінет Міністрів України, різні міністерства та відомства, консультанти, міжнародні

експерти і фінансові інститути. Тому Міністерство фінансів повинно враховувати наступні аспекти:

- основні принципи бюджетної політики на наступний рік;
- окремі програми соціально-економічного розвитку України;
- комплекс законодавчих і нормативно-правових актів, прийнятих постановами Кабінету Міністрів України та указами Президента України, які впливають на податкову політику і формування доходів і видатків бюджету, а також основні макроекономічні показники, такі як рівень зростання ВВП, мінімальна заробітна плата, рівень бідності та інші;
- обсяги міжбюджетних трансфертів і їх розподіл між регіонами;
- рівень інфляції;
- сплату боргів за зовнішніми і внутрішніми зобов'язаннями держави;
- інші суспільно-політичні та економічні фактори, які можуть впливати як на доходи, так і на видаткову частину бюджету.

При плануванні місцевого бюджету на регіональному рівні беруть до уваги наступні аспекти:

- основні напрями соціально-економічного розвитку конкретного регіону, міста, селища чи села;
- прогнозовані показники зведеного балансу бюджетних ресурсів адміністративно-територіальної одиниці;
- плани щодо інвестиційного розвитку;
- стан виконання бюджету минулого року і досягнуті соціально-економічні показники.

Слід відзначити, що при бюджетному плануванні завжди враховуються потенційні негативні фактори, які можуть впливати на економіку країни та підривати стабільність її фінансової системи. Забезпечити ефективне бюджетне планування є завданням, яке не завжди є простим, особливо в умовах нестабільної соціально-економічної, політичної та військової ситуації в країні.

Успішне бюджетне планування відкриває можливості для:

1. оптимізації бюджетних видатків: Дозволяє раціонально використовувати бюджетні ресурси та спрямовувати їх на найбільш важливі та пріоритетні сфери, що сприяє ефективному використанню грошей з метою досягнення стратегічних цілей;
2. стабілізації соціально-економічної ситуації: Допомагає забезпечити стабільність та прогнозованість у галузях економіки, соціальному секторі, інфляційному процесі тощо;
3. спрямуванню бюджетних видатків у пріоритетне, науково обґрунтоване русло: Гарантує, що бюджетні кошти спрямовуються на ті сфери, які є найважливішими для соціально-економічного розвитку країни;
4. вирішенню нагальних проблем: Бюджетне планування дозволяє зосередитися на розв'язанні актуальних проблем та виконанні стратегічних завдань;
5. створенню умов для виконання найбільш важливих завдань державного впливу на економічний розвиток: Перспективне бюджетне планування розробляє умови для реалізації стратегічних завдань державного управління, що спрямовані на покращення економічного стану країни;
6. впливу на різні аспекти суспільства: Бюджетне планування впливає на регіональну та зовнішньоекономічну політику, розвиток освіти, науки, підприємництва та інші сфери суспільства.

Бюджетне планування здійснюється на середньо- та довгострокову перспективу, що дозволяє створювати фундамент для перспективного розвитку, визначати конкретні заходи, робити прогнози та забезпечувати стійкість та сталість економічного та соціального розвитку країни.

Ефективне бюджетне планування є важливим інструментом для якісного управління бюджетними видатками. Воно дозволяє підвищити роль бюджетної політики у виконанні соціально-економічних завдань та підтриманні рівня державних соціальних стандартів. У контексті європейської інтеграції України, забезпечення соціальних гарантій і покращення якості життя громадян стає ключовим завданням. Для досягнення цих цілей необхідне ефективне

функціонування фінансового механізму, стимулювання економічного розвитку та дотримання принципів соціальної справедливості при плануванні видатків бюджету.

Якісне бюджетне планування та прогнозування, побудовані на реальних фінансових показниках і достовірній інформації, дозволяють більш точно координувати пріоритети та досягати кращих результатів у господарській діяльності. Державне регулювання темпів соціально-економічного розвитку стає особливо важливим у сучасних умовах економічного розвитку, оскільки суспільство вимагає значних змін та покращень у соціально-економічній сфері.

Економічна сутність формування видатків бюджету полягає у вирішенні завдань і функцій держави. Бюджетні видатки відіграють ключову роль у функціонуванні всієї бюджетної системи та є необхідною умовою становлення і розвитку держави, її економіки і соціальної сфери. Вони сприяють формуванню передумов для зростання добробуту населення.

РОЗДІЛ 2

ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ ПЛАНУВАННЯ ВИТРАТ НА УТРИМАННЯ ГАЛУЗЕЙ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

2.1. Стан розвитку соціальної сфери України в умовах повномасштабного російського вторгнення

Соціальний комплекс представляє собою відносно автономну сферу суспільного життя, охоплюючи відносини між соціальними спільнотами, всередині цих спільнот, та між окремими особами, які займають різне положення в суспільстві та беруть участь в його соціальному житті. Соціальний комплекс можна розділити на дві основні групи галузей, в залежності від їхнього значення у суспільному житті. Перша група включає в себе сфери, які задовольняють духовні та фізичні потреби населення, такі як освіта, культура, охорона здоров'я, фізична культура, туризм та відпочинок. Друга група охоплює галузі, які надають послуги, спрямовані на забезпечення матеріальних умов життя населення, такі як житлово-комунальне господарство, побутове обслуговування, пасажирський транспорт, зв'язок, торгівля та громадське харчування, управління, кредитування та страхування.

Всі галузі соціальної інфраструктури утворюють різноманітні міжгалузеві комплекси, такі як культурно-освітні, наукові, рекреаційні, соціально-побутові, ринкові інфраструктури, фінансово-банківська система тощо.

Класифікація видів послуг, які надаються соціальною сферою, залежить від основних принципів. Один з таких принципів - функціональний - визначає різні види послуг, такі як торгівля та громадське харчування, транспорт та зв'язок, житлово-комунальне господарство, побутове обслуговування, культурно-освітні послуги, фінансово-банківські послуги, управління тощо. Інші принципи включають в себе соціальний важливість послуг, їх стабільність, періодичність та характер поширення.

Соціальна інфраструктура підлягає значним територіальним варіаціям у рівні обслуговування. Ці варіації визначаються рівнем доходів населення, природними умовами, які впливають на певні потреби в опаленні, одязі та інших послугах, а також системою транспорту, розташуванням населених пунктів та їхніми традиціями.

Культурно-освітній комплекс включає в себе освіту, культуру, охорону здоров'я, фізичну культуру та соціальне забезпечення. Головною метою цього комплексу є забезпечення повноцінного інтелектуального, духовного і фізичного розвитку людини, а також зміцнення її здоров'я.

Освіта включає в себе різні типи навчальних закладів, такі як загальноосвітні навчальні заклади (наприклад, школи, гімназії, ліцеї), професійно-технічні училища та вищі навчальні заклади (які включають технікуми, коледжі, інститути, університети та академії). Загальноосвітні навчальні заклади, які надають базову освіту, є обов'язковими для всіх громадян, і їхнє розміщення визначається з урахуванням густоти населення та системи розселення. Професійно-технічні навчальні заклади готують робітників із середньою освітою. Вищі навчальні заклади надають вищу освіту і готують висококваліфікованих фахівців для різних галузей економіки, включаючи промисловість, будівництво, освіту, сільське господарство, охорону здоров'я, право, фінансово-банківську сферу, транспорт та зв'язок.

Педагогічні та медичні освітні заклади досить рівномірно розташовані в Україні, зазвичай їх можна знайти у всіх обласних центрах та більшості міст обласного підпорядкування. Щодо інших видів вищих навчальних закладів та професійно-технічних установ освіти, їх спеціалізація визначається потребами конкретного регіону та структурою його господарського комплексу. Найбільше навчальних закладів зосереджено в таких містах, як Харків, Київ, Одеса, Львів, Дніпро та Донецьк.

Сфера культури охоплює різноманітні установи, підприємства та організації, які виробляють культурні та інформаційні продукти (наприклад, кінофільми, малюнки, книги, газети, журнали і т. д.) і організують їх

демонстрацію для населення. До цих установ входять бібліотеки (близько 40 тисяч), музеї (5 тисяч), театри (113) (23 з яких були зруйновані або пошкоджені внаслідок військових дій з боку росії), концертні зали, кінотеатри, картинні галереї тощо. Культурна сфера також включає збереження та охорону культурних спадків для майбутніх поколінь, такі як пам'ятники, архітектурні ансамблі тощо. Географія цієї сфери сильно пов'язана з населеними пунктами та їхньою історією. Засобами популяризації культурних досягнень є засоби масової інформації, такі як газети, журнали, радіо та телебачення.

Охорона здоров'я охоплює всю систему медичних установ, включаючи лікувальні, лікувально-профілактичні, санаторні, оздоровчі та інші. В Україні діє близько 288 тисяч лікарень та 5,2 тисяч медзакладів. Великі міста мають потужні спеціалізовані лікарняні комплекси, а для надання медичної допомоги сільському населенню існує система медичних установ, яка включає в себе фельдшерсько-акушерські пункти, районні і обласні лікарні.

Крім того, до цього комплексу входять і заклади фізичної культури та соціального захисту населення. Проте проблеми в галузі культурно-освітнього комплексу пов'язані переважно з недостатнім фінансуванням. Це призводить до недостатньої кількості закладів в кожній галузі, низької матеріально-технічної оснащеності та проблем з наданням кваліфікованими кадрами. Збільшення пріоритетності фінансування і можливість розвитку приватних закладів можуть сприяти підвищенню ефективності роботи галузей і задоволенню потреб населення на більшому рівні.

Україна володіє значним науковим потенціалом, який концентрується в понад 134 науково-дослідних інститутах. У цих установах працює тисячі наукових працівників, зокрема доктори наук і кандидатів в доктори наук. Національна академія наук України, яка об'єднує декілька десятків науково-дослідних установ і має наукові центри у Києві, Харкові, Дніпропетровську, Донецьку, Львові та Одесі, займає провідне місце у розвитку науки в країні.

Збереження висококваліфікованих кадрів і впровадження наукових розробок і досягнень у практику є важливою проблемою комплексу.

Культурно-освітній і рекреаційний комплекс задовольняє потреби населення в оздоровленні, відпочинку та активному проведенні вільного часу. До нього входять санаторії, пансіонати, будинки і бази відпочинку, туристські заклади. Вони часто розташовані в районах з великими рекреаційними ресурсами, а також можуть бути орієнтовані на споживачів та розташовані ближче до великих міст і підприємств.

Соціально-побутовий комплекс включає в себе різні сфери, включаючи житлово-комунальне господарство, побутове обслуговування, торгівлю та громадське харчування, а також пасажирський транспорт і зв'язок.

Житлово-комунальне господарство відіграє важливу роль у забезпеченні життєвих потреб населення. Воно включає в себе будинки, готелі, невеликі підприємства і установи, які забезпечують необхідні умови для життя та праці людей.

Побутове обслуговування складається з різноманітних послуг, які надають невеликі підприємства. Вони включають в себе ремонт взуття, одягу, побутової техніки, годинників, радіоелектронних виробів, автомобілів, прання, хімічне чищення, фарбування одягу та інші послуги. Ці підприємства надають свої послуги по всій країні, але найбільше зосереджені у великих містах.

Торгівля включає в себе обмін товарів між виробниками та споживачами. Внутрішня торгівля відбувається всередині країни, тоді як зовнішня торгівля здійснюється між країнами. Торгівля може бути гуртовою або роздрібною. Підприємства гуртової торгівлі закупають товари від виробників, зберігають їх та пропонують роздрібній торгівлі, яка потім доставляє товари до населення.

Громадське харчування включає в себе ресторани, кафе, бари, їдальні та інші заклади, що надають кулінарні послуги. Ринкова інфраструктура наразі знаходиться в стадії формування і включає товарні, фондові та універсальні біржі, службу зайнятості населення, банки, фінансово-кредитні посередники, аудиторські та податкові установи тощо.

Соціальний захист завжди був ключовим елементом не лише соціального розвитку, але і загального державного розвитку. Навіть в умовах сучасної

війни, ця сфера має вирішальне значення, оскільки вразливі соціальні групи потребують значної уваги з боку держави. Ефективність політики соціального захисту впливає не тільки на стійкість та збалансований розвиток суспільства, але й на національну безпеку.

У сучасних умовах війни в Україні зростає кількість безробітних серед населення, оскільки звичні джерела їхніх доходів суттєво зменшилися. Це стало наслідком зупинки діяльності чималої кількості підприємств та ускладнило економічне становище інших. Як результат, значна частина населення втратила свої доходи та не має достатніх накопичень. Тому ця ситуація потребує серйозної уваги та підтримки зі сторони держави. В цьому контексті, реалізація політики соціального захисту стає особливо актуальною в умовах війни.

Соціальний захист - це система заходів, спрямованих на забезпечення матеріального благополуччя населення та компенсацію соціальних ризиків, таких як хвороба, інвалідність, старість, втрата годувальника, безробіття, нещасні випадки на робочому місці та інші подібні обставини. З макроекономічної точки зору соціальний захист є системою управління соціальними ризиками з метою компенсації шкоди, зниження або запобігання їх впливу на процес розширеного відтворення населення. У соціально-економічному контексті соціальний захист представляє собою відносини, пов'язані з перерозподілом національного доходу з метою забезпечення встановлених соціальних стандартів життя для кожної людини в умовах дії соціальних ризиків.

Аналіз літературних джерел призводить до висновку, що під терміном «соціальний захист» слід розуміти комплекс заходів суспільно-економічного характеру, спрямованих на забезпечення матеріального захисту суспільства від наслідків соціальних ризиків, таких як захворювання, непрацездатність, старість, втрата роботи та годувальника, нещасні випадки на виробництві та інші подібні обставини. Особливо важливим є те, що при значному погіршенні фінансово-економічного стану справ, введенні воєнного стану, держава може вживати заходів для перерозподілу фінансових ресурсів з метою збереження

балансу між індивідуальними та суспільними інтересами. Проте важливо, щоб ці заходи не порушували конституційні права людини та забезпечували добробут населення в будь-якій ситуації, оскільки це є обов'язком країни.

На сьогоднішній день, ситуація зі системою соціального захисту на територіях України, де тривають воєнні конфлікти, є критичною. В загальному розумінні, надання соціальних послуг вимагає професійного підходу та уважних розглядів у питанні про надання таких послуг, а також детального аналізу кожного індивідуального випадку, включаючи глибоке вивчення потреб кожної особи. При цьому важливо підтримувати активну комунікацію з кожною людиною, щоб краще враховувати їхні особисті потреби. Закон України "Про соціальні послуги" визначає процес надання соціальних послуг, який включає такі етапи, як аналіз заяви, оцінювання потреб, визначення середньомісячного сукупного доходу заявника, ухвалення рішень, розроблення індивідуального плану, укладення договору, виконання договору та моніторинг. Зазвичай, цей процес займає до 10 робочих днів у мирний час [44].

Проте, в умовах війни кожен день, навіть кожна година, може мати вирішальне значення для життя та здоров'я людини. Наприклад, на територіях, де громадяни похилого віку залишились самотніми через від'їзд їхніх родичів до відносно безпечних зон, необхідна негайна допомога соціальних працівників. Тривалий процес надання соціальних послуг за рахунок коштів місцевих бюджетів стає несумісним з реальними потребами та нагальними викликами війни. У таких обставинах, ефективний та оперативний соціальний захист стає вельми необхідним для збереження життя та добробуту людей [14].

Право на соціальний захист визнається однією з основних прав і свобод та гарантується шляхом системи загальнообов'язкового державного соціального страхування, яке фінансується за рахунок страхових внесків, що сплачуються громадянами, підприємствами, установами і організаціями, а також із бюджету та інших джерел. Зафіксувавши право на соціальний захист кожного громадянина на конституційному рівні без будь-яких винятків, держава реалізує принципи, закріплені в статті 24 Конституції України. Відповідно до

цієї статті, громадяни мають рівні конституційні права, і жодні обставини, такі як раса, кольору шкіри, політичні переконання, релігія, стать, етнічне або соціальне походження, майновий стан, місце проживання, мовні або інші характеристики, не можуть служити підставою для обмеження цих прав [23].

Кабінет Міністрів України прийняв в умовах воєнного стану чималу кількість нормативно-правових актів в сфері соціального захисту населення, наприклад:

1. Постанова Кабінету Міністрів України «Про особливості виплати та доставки пенсій, грошових допомог на період введення воєнного стану» від 26.02.2022 р. № 162 [42] розкриває порядок виплати і доставки пенсій при утрудненні виплати банківськими установами пенсійного забезпечення та інших грошових допомог їхнім одержувачам або при технічному обмеженні роботи АТ «Укрпошта» в сфері виплати і доставки пенсій.

2. Постанова Кабінету Міністрів України «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану» від 28.02.2022 р. № 168 [39] розкриває механізм і обсяг одержання додаткової виплати або фінансової допомоги певним категоріям населення на час воєнного стану і при інших ситуаціях.

3. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам» від 20.03.2022 р. № 332 у якому визначений механізм надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам [19].

4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку компенсації витрат за тимчасове розміщення (перебування) внутрішньо переміщених осіб» від 19.03.2022 р. № 333 визначає механізм компенсації витрат, що пов'язані з безоплатним тимчасовим розміщенням (перебуванням) внутрішньо переміщених осіб, які перемістилися з територій, на яких ведуться бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією, а також житло яких зруйноване або непридатне для проживання внаслідок пошкодження [41].

5. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання використання коштів для задоволення потреб евакуйованих осіб та осіб, які проживають в деокупованих населених пунктах» від 21.10.2022 р. № 1195, яка визначає механізм використання для задоволення потреб евакуйованих осіб з населених пунктів, що розташовані в районах проведення воєнних (бойових) дій (можливих бойових дій), у безпечні райони та осіб, які проживають в деокупованих населених пунктах, а також інших потреб коштів, що надійшли в національній та іноземній валюті від фізичних та юридичних осіб, резидентів і нерезидентів як благодійна пожертва, гуманітарна допомога, гранти та дарунки на поточний рахунок Мінреінтеграції, відкритий в Національному банку [18].

Слід відзначити, що існує значна кількість нормативно-правових актів, які регулюють впровадження політики соціального захисту на територіях, де тривають сучасні воєнні конфлікти. Більше того, відповідні міністерства визначають деталі правозастосування в сфері соціального захисту населення відповідно до своєї компетенції.

Президентом України 26 квітня 2022 року було підписано Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях» [40], яким вносяться зміни до законів України «Про соціальні послуги», «Про правовий режим воєнного стану», зокрема:

- визначення середньомісячного сукупного доходу громадян тепер проводиться на підставі попереднього кварталу, який передує місяцю, який передує місяцю подання заяви, а не на основі останніх шести місяців, як було встановлено раніше;

- розширюються повноваження обласних і Київської міської державних адміністрацій, а також виконавчих органів сільських, селищних і міських рад, давши їм можливість визначати особливості процедури прийняття рішень щодо надання соціальних послуг в разі введення надзвичайного або воєнного стану на території України;

- запроваджується можливість прийняття рішень про надання соціальних послуг в екстреному режимі (кризовому) безпосередньо надавачами соціальних послуг, що дозволить негайно надавати допомогу особам;

- встановлюється, що соціальні послуги, надані під час дії воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях, державною / комунальною формою власності (надання притулку, догляд, підтримане проживання, надання натуральної допомоги, транспортні послуги і т. д.) особам, які внаслідок збройних конфліктів, терористичних актів, тимчасової окупації та інших подібних обставин зазнали шкоди, фінансуються відповідно до правил, встановлених Кабінетом Міністрів України [14].

Прийняття цього Закону є вкрай важливим, оскільки сприяє більш ефективному та оперативному наданню всіх видів соціальних послуг потерпілому населенню в умовах сучасної війни в Україні. Необхідно відзначити, що навіть при активних бойових діях на території України продовжують виплачувати всі види соціальної допомоги, оскільки законодавством передбачено їхню виплату на протязі усього періоду дії воєнного стану в країні та ще 1 місяць після завершення конфлікту. Серед видів соціальної допомоги варто відзначити:

- допомогу малозабезпеченим сім'ям;
- допомогу самотнім матерям на дітей;
- допомогу на дітей, які знаходяться під опікою чи піклуванням;
- допомогу на дітей, які хворіють на тяжкі хвороби, але не мають офіційної інвалідності;
- місячну грошову допомогу особам, які проживають разом із особами із інвалідністю I чи II групи внаслідок психічного розладу;
- тимчасову державну допомогу дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не можуть забезпечити утримання дитини або місце їх проживання невідоме;

- місячну адресну допомогу внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, включаючи оплату житлово-комунальних послуг;
- тимчасову державну соціальну допомогу непрацюючим особам, які досягли загального пенсійного віку, але не мають права на пенсійні виплати [31].

Крім того, соціальний захист відіграє важливу роль не тільки для військовослужбовців і працівників правоохоронних органів, але також для забезпечення стабільності суспільного життя взагалі. У воєнний час, державна соціальна політика спрямована на залучення міжнародної допомоги і сприяння розміщенню переміщених суб'єктів господарювання, які є головним джерелом додаткових надходжень до бюджету.

Слід відзначити, що соціальний захист військовослужбовців і працівників правоохоронних органів, а також їхніх сімей, не залежить від розміру їхніх доходів або фінансування з бюджету і має безумовний характер. Ці гарантії не можуть бути скасовані або знижені без відповідної компенсації. Громадяни України, які захищають Вітчизну, її незалежність і територіальну цілісність, виконують конституційно значущі функції, тому держава повинна надавати їм і членам їхніх сімей особливий статус і забезпечувати додаткові гарантії соціального захисту, як під час виконання служби, так і після її закінчення. Визначення обов'язку держави щодо забезпечення соціального захисту громадян України, які захищають Вітчизну, її суверенітет і територіальну цілісність, в Конституції України, є запорукою виконання цього обов'язку державою і запобігає зниженню рівня соціального захисту цих осіб і членів їхніх сімей.

Отже, в сучасних умовах, головним завданням держави є забезпечення ефективної реалізації політики соціального захисту територій, яка враховує особливості сучасної війни та надання підтримки постраждалим від неї. Однак найважливішим аспектом цієї політики є забезпечення загальнодоступної та

якісної допомоги суспільству та визначення механізму надання соціальних послуг, який відповідає європейському досвіду у післявоєнний період.

Агресивна діяльність Росії призвела до значних зруйнувань промислових об'єктів та серйозних втрат для української економіки. Це призвело до скорочення обсягу ВВП та вимагає перегляду бюджетних видатків для підтримки економічної активності. Хоча зважене рішення може включати скорочення видатків на соціальний захист населення, сучасні воєнні умови вимагають нового підходу до аналізу цієї проблеми. На сьогодні обсяг видатків на соціальний захист населення зростає значно, і в майбутньому цей тренд імовірно продовжиться, оскільки конфлікт з Росією призвів до зростання кількості людей, які потребують державного захисту. Тому найважливішим завданням держави залишається забезпечення соціального захисту населення незалежно від обмеженого бюджетного фінансування цієї сфери в умовах воєнного стану.

2.2. Зарубіжний досвід реалізації політики планування витрат на утримання галузей соціальної сфери

Державна стратегія у сфері бюджетного регулювання в зарубіжних країнах формується з урахуванням особливостей соціально-економічного розвитку країни, її адміністративно-територіальних одиниць та стратегічного значення перетворення бюджетного механізму у дієвий інструмент економічного зростання. Важливим елементом цієї стратегії є узгодження бюджетно-податкової політики із стратегічними завданнями економічного розвитку.

Концепція бюджетування, орієнтованого на результат, вперше з'явилася в бюджетному процесі Сполучених Штатів Америки. Вона включає визначення та кількісний опис прямого кінцевого результату для кожної бюджетної програми та установи. Метод програмно-цільового формування бюджету застосовується на рівнях державного бюджету, а також бюджетів штатів і

територій. Цей підхід виявився більш тривалим у Сполучених Штатах, порівняно з іншими країнами світу. Практика використання програмно-цільового методу підтвердила його переваги у порівнянні з іншими методами, що використовувалися для розробки бюджетних проектів, і сприяла поширенню цього підходу у світовій практиці бюджетного планування.

У Великобританії функціонує дворівнева бюджетна система, яка складається з державного бюджету і місцевих бюджетів влади. Державний бюджет формується на середньострокову перспективу на трирічний період і складається із різноманітних річних програм, що базуються на відповідних державних середньострокових програмах економічного розвитку. Основна мета державного бюджету полягає в фінансуванні різноманітних сфер соціально-економічного розвитку країни.

Велика кількість значущих позабюджетних спеціальних фондів, які становлять близько третини державних витрат, є характерною рисою британської бюджетної системи. Ці фонди включають фонд національного страхування, пенсійні фонди державних підприємств, фонд Національної корпорації по розвитку наукових досліджень тощо. Одним із найзначущих є Фонд національного страхування, який формується за рахунок державних коштів, внесків підприємців та працівників. Засоби цього фонду використовуються для виплати пенсій та надання допомоги по безробіттю. Позабюджетні соціальні фонди сприяють зменшенню фінансового тиску на державний бюджет та є позитивним економічним досвідом для країни.

Економічний розвиток Великобританії протягом останнього десятиліття двадцятого століття пояснюється особливостями податкової політики. Зокрема, для стимулювання економічного зростання було проведено зниження ставок прямих податків. Одночасно, шляхом скорочення пільг і розширення бази оподаткування вдалося досягти позитивних результатів. Також були розроблені та впроваджені пільгові умови для заохочення інвестицій в економіку, що повністю або частково звільняли від обкладення податками. Принципи бюджетної політики в сфері формування видатків ґрунтуються на необхідності

узгодження програм та статей бюджету з установленими трьома річними пріоритетами соціально-економічного розвитку країни. Серед найважливіших та впливових напрямків витрат залишаються видатки на освіту, охорону здоров'я та створення нових робочих місць, що відіграють ключову роль у зростанні економіки протягом останніх років.

В Німеччині основи бюджетного регулювання були закладені під час бюджетного реформування на початку сімдесятих років минулого століття. Це реформування включало перегляд та зміни до Конституції країни щодо принципів бюджетної політики, прийняття Бюджетного кодексу. Закон про бюджетні принципи діяльності центрального уряду та Закон про забезпечення економічної стабільності і росту визначають основні принципи бюджетування. Щорічно приймається бюджетний статут, а також адміністративні акти. Згодом були прийняті Земельні бюджетні кодекси, які регулюють бюджетні відносини на рівні місцевих органів влади.

Упродовж наступних років відбувалось вдосконалення нормативно-правової бази, що стосується принципів здійснення бюджетної політики, бюджетного регулювання та управління бюджетною системою. Зокрема, відзначається посилення ролі та значення аудиту бюджету, визначення процедур для здійснення видатків, які перевищують визначені лімітні обмеження бюджету, а також надання більшої гнучкості бюджетним організаціям та установам у керуванні бюджетними ресурсами за умови посилення ефективності та раціонального використання таких ресурсів. Також впроваджено поняття державно-приватного партнерства для надання суспільних або адміністративних послуг населенню, а також визначено концепцію інвестування.

У Німеччині взято на озброєння засади стратегічного бюджетного планування, що вимагають формування бюджету в рамках середньострокового фінансового плану для досягнення визначених стратегічних цілей бюджетної політики. Спеціальні фонди, що становлять значну складову бюджетної системи, по обсягу фінансових ресурсів займають друге місце після

федерального бюджету. Фонд соціального страхування, що є основним, після реформування бюджету включено до федерального бюджету. Він складається з ряду фондів, що охоплюють різні види страхування, такі як тимчасова непрацездатність, безробіття та нещасні випадки.

Значущим фактором у бюджетній політиці Німеччини є наявність розширеної нормативно-правової бази в даній галузі. У країні функціонують кілька видів бюджетів, включаючи федеральний державний, бюджети земель та місцеві бюджети. Однак законодавчі акти розглядають всю бюджетну систему як єдиний організований блок. Більшість юридичних норм спрямовані на регулювання федерального державного бюджету, який становить основу для всієї бюджетної системи країни та концентрує більше половини її ресурсів.

У країнах Європейського Союзу бюджетна політика має дворівневу структуру: загальноєвропейську бюджетну політику, від якої залежить планування як загального бюджету ЄС, так і національних бюджетів країн. Формування бюджетної політики в кожній з європейських країн-членів є відчутно під впливом загального бюджету та визначається подібними цілями у створенні та реалізації моделі соціально-економічного розвитку. Ці цілі включають забезпечення рівноправності громадян щодо доступу до освіти, медичних послуг, пенсійного забезпечення та соціального захисту найменш захищених верств населення.

Європейський Союз впровадив кілька ключових нормативних актів для впровадження важливих компонентів середньострокового фіскального та програмно-цільового фінансового планування. Наприклад, Маастрихтська угода 1992 року та Амстердамський договір 1997 року встановлюють вимогу до урядів європейських країн застосовувати довгострокові бюджетні розрахунки, співставлені з конкретною метою для своїх програм. Бюджет ЄС надає підтримку лише у програмному форматі, а ряд показників свідчить про ефективність використання виділених країнам-отримувачам ресурсів [70].

У Франції та Німеччині існують різні фінансові умови, проте їхні підходи до довгострокового бюджетного планування виявилися ефективними. На

сьогоднішній день у бюджетах більшості розвинених країн концентрується приблизно половина національного валового внутрішнього продукту, при цьому збільшується розподіл фінансових ресурсів через бюджет та соціальні фонди. Кожна країна має свою систему національної економіки та, відповідно, державного регулювання, зокрема у сфері бюджету. В кожній з цих країн формування, функціонування та розвиток системи бюджетного регулювання визначаються конкретними історичними, соціокультурними, кліматичними та іншими умовами. Однак стратегії в сфері бюджету базуються на сучасному досвіді країн та виходять з необхідності здійснення середньострокового та довгострокового бюджетного планування під час формування щорічного бюджету.

Практика середньострокового планування широко використовується у численних країнах світу. Наприклад, в Австрії, Данії, Фінляндії та Австралії бюджетні показники для перспективного розвитку розраховуються на три наступні роки після закінчення поточного бюджетного періоду. У Швеції разом із складанням трьохрічного бюджету також формуються прогнози обсяги ключових бюджетних показників на чотири планові періоди. Цей підхід дозволяє передбачити результати та наслідки бюджетної політики, мінімізуючи можливі ризики у майбутньому.

Нідерланди використовують багаторічне бюджетування, яке охоплює плановий рік і наступні чотири бюджетні періоди. Цей інтервал планування регулярно оновлюється щорічно, а коригування бюджетних показників визначається змінами у соціально-економічному та політичному розвитку країни.

В Туреччині, хоча бюджет складається щорічно, розрахунки базуються на макропоказниках, які затверджуються п'ятирічними програмами соціально-економічного розвитку країни. Це дозволяє враховувати довгострокові перспективи при формуванні бюджету та забезпечує відповідність бюджетної стратегії змінам у соціально-економічному середовищі.

Досвід Нової Зеландії та Австралії включає окремі конкретні аспекти, особливо щодо практичного впровадження програмно-цільового методу в управлінні галузями соціально-культурної сфери.

Аналіз застосування програмно-цільового методу в країнах з перехідною економікою свідчить про ефективність розробки та впровадження цього методу як на державному, так і на місцевому рівнях. Досвід цих країн демонструє, що соціально-економічний розвиток місцевих громад прямо залежить від успішності реалізації державної та місцевої соціально-економічної політики. На сьогодні програмно-цільовий метод успішно використовується в Румунії, Болгарії, Литві, Естонії, Словенії, Словаччині, Казахстані та інших країнах [69].

Деякі з важливих показників, які вказують на характер соціальної політики держави, включають ВВП на душу населення та Індекс людського розвитку (табл. 2.1) [51].

Таблиця 2.1

Обсяг ВВП на душу населення в деяких країнах 2022 рік

Країна	Обсяг ВВП на душу населення, \$
США	76399
Великобританія	54603
Німеччина	63150
Франція	55493
Австрія	67936
Данія	74005
Фінляндія	59027
Австралія	62625
Швеція	64578
Нідерланди	69577
Туреччина	37274
Нова Зеландія	51967
Україна	12671

На жаль, відповідно до наведених статистичних даних, обсяг ВВП виявився значно нижчим, ніж у наведених вище країнах, що призводить до погіршення рівня життя населення.

Рівень і якість життя є комплексними показниками соціально-економічного розвитку країн. Для визначення рівня життя в різних націях фахівці користуються індексом розвитку людського потенціалу, відомим як індекс людського розвитку (ІЛР). Цей показник був запропонований ООН у 1990 році як уніфікована оцінка ступеня цивілізованості країни (табл. 2.2) [52].

Таблиця 2.2

Індекс людського розвитку окремих країн станом на 2019 рік

Країна	Значення
США	0,926
Великобританія	0,932
Німеччина	0,947
Франція	0,901
Австрія	0,922
Данія	0,940
Фінляндія	0,938
Австралія	0,944
Швеція	0,945
Нідерланди	0,944
Туреччина	0,820
Нова Зеландія	0,931
Україна	0,779

Отже, Індекс людського розвитку, який функціонує як комплексний показник для порівняння рівня життя, грамотності, освіченості і тривалості життя в різних країнах, досяг у 2019 році значення 0,779 розташувавши Україну на 74 місці та відзначаючи високий рівень людського розвитку, у 2015 році

значення 0,747 та розташовуючи країну на 81 місці серед 189 країн і територій. Важливо відзначити, що у порівнянні з попередніми роками (зокрема 2014 рік – 83 та 2010 рік – 69) значення Індексу зменшилося. У середньому для країн Європи та Центральної Азії цей показник склав 0,742. Це свідчить про те, що Україна хоча і невеликими темпами все ж таки підвищує рівень цивілізованості країни [58].

2.3. Кращі світові практики планування витрат на утримання та розвиток галузей соціальної сфери

Більшість розвинутих країн мають законодавство, яке забороняє використання доходів бюджетів розвитку для фінансування поточних видатків. Також у зарубіжних країнах використовуються терміни "додатковий бюджет" і "приєднані бюджети". В прикладі Франції додатковий бюджет доповнює основний бюджет, оскільки в основному бюджеті не може бути зазначено всі можливі фактори, що впливають на фінансові джерела протягом бюджетного року. Отже, у необхідний момент місцевий бюджет може бути скоригований за допомогою додаткового бюджету.

У інших країнах місцеві бюджети значно залежать від трансфертів з центрального фонду при формуванні їхніх поточних доходів. Це стосується таких країн, як Нідерланди, Італія, Ірландія, Канада і Португалія, де трансферти складають від 62% до 80% поточних доходів.

В Канаді існують два типи трансфертів: грошовий і податковий. Грошовий трансферт передбачає перерахування коштів із федерального бюджету до бюджетів провінцій/територій; податковий трансферт виникає, коли федеральний уряд знижує свої податкові ставки і, одночасно, надає провінціям/територіям право підвищувати свої податкові ставки на відповідну величину.

На ефективність конкретної моделі формування бюджету, зокрема його видаткової частини та джерел фінансування, може впливати якість та обсяг

бюджетних послуг, наданих населенню. Різні країни вирішують питання вибору моделі бюджетних відносин по-різному.

Існує виразна різниця між двома основними підходами до економічного розвитку, пов'язана з напрямками конституційного регулювання. У єдиноцентричних державах, таких як Великобританія, Ірландія та скандинавські країни, інститути державної влади відповідають головним чином за встановлення та розвиток економічної політики. У цих країнах органи державної влади мають значний вплив на реалізацію регіональних стратегій розвитку, оскільки регіональні структури влади, як правило, несуть обмежену відповідальність за економічний розвиток.

На сучасному етапі активно впроваджуються методи державного регулювання, як за формою, так і цільовою спрямованістю. Поміж методами державної регіональної політики, крім виділеної допомоги, широко використовуються заохочувальні методи для раціонального використання регіональних ресурсів. Цей процес дозволяє розширити права регіонів у сфері регулювання соціально-економічної сфери, включаючи зміну їхнього адміністративно-правового статусу, таку як створення спеціальних економічних зон чи міжрегіональних утворень.

Крім того, важливо у сфері акумуляції та мобілізації грошових ресурсів чітко нормативно визначити грошові потоки, що направлені до державного та місцевих бюджетів, які фінансуються відповідними джерелами. До цього часу частка державного бюджету у зведеному бюджеті України становить понад 60%. Розмір такого відсотка є предметом дискусій як у наукових колах, так і в світовій практиці (в США він є обернений, у Німеччині, Франції, Данії – майже такий).

Практика розвитку територій у вимогливих умовах ринкової економіки в багатьох країнах світу, зокрема в Польщі, Франції, США, Канаді та Японії, свідчить про успішність фінансової політики сталого розвитку та територіального управління у високорозвинених ринкових умовах. Територіальне управління відрізняється у кожній країні своєю унікальністю. У

федеративних державах великі адміністративно-територіальні одиниці мають значну автономію і часто успішно впроваджують власні соціальні, економічні та екологічні політики. Місцеві органи активно взаємодіють з центральними органами управління, що підтримують їх у реалізації цих політик.

Деякі країни здійснюють регіональну політику за допомогою спеціалізованих державних директивних чи консультативних органів. Наприклад, у Польщі функціонує Державна рада територіального розвитку, до складу якої входять представники законодавчої і виконавчої влади. Рада має завдання розробляти пропозиції щодо формування державної регіональної політики та здійснювати оцінку в галузі територіального планування.

У Франції працює Міжміністерський комітет із проблем регіональних дій і впорядкування території, який ухвалює урядові рішення в сфері регіональної політики. Здійснення та фінансування прийнятих рішень виконує Представництво з упорядкування території, чіє керівництво підпорядковується прем'єр-міністру.

У Канаді функціонує комітет Кабінету міністрів із питань економічного та регіонального розвитку.

У Сполучених Штатах діє Президентська комісія з питань федералізму, яка відзначається своєю роллю у розробці аналітичних звітів та рекомендацій для президента та Конгресу. Комісія активно працює над створенням шляхів для вдосконалення федеративних відносин, координуючи діяльність федеральної адміністрації у справах удосконалення міжрегіональних зв'язків.

В Японії, при Кабінеті міністрів, операційно діють Економічна консультативна рада та Консультативна рада з планування комплексного розвитку територій, керівництво яким знаходиться в компетенції прем'єр-міністра. Важливим робочим органом, що розробляє державну регіональну політику та плани сталого регіонального розвитку, є Управління економічного планування.

У розвинених країнах також активно впроваджено індикативне планування розвитку регіонів, що ґрунтується на науково обґрунтованих

стабільних нормативах бюджетної забезпеченості на душу населення, і враховує економічний, соціальний, природний та екологічний стан різних областей. Це сприяє вирівнюванню умов їх функціонування. Зокрема, вже сформовані фонди розвитку призначені для фінансування стратегічних регіональних інвестиційних проектів.

Щодо інноваційної сфери, ця тематика займає важливе місце в численних методиках, застосовуваних у країнах Європейського Союзу. На жаль, в Україні спостерігається недостатня підтримка для розвитку та впровадження інновацій, особливо через відсутність фінансових та податкових пільг для інноваційних виробництв. Здебільшого ця ситуація є відмінною у порівнянні з іншими країнами, такими як Угорщина та інші нові країни Євросоюзу, де активно розвивають інноваційні виробництва, особливо в депресивних регіонах, враховуючи останні досягнення в галузі науково-технічного прогресу.

Наскільки стосується діяльності, працівники освіти відзначаються найвищим рівнем новаторства та розвитку, зокрема молодь. Міське населення проявляє значно вищий потенціал інноваційної активності порівняно із сільськими жителями, які мають менше можливостей. Також слід відзначити низький рівень інноваційної активності у керівників та працівників державного управління.

Фонди розвитку громади можуть відігравати значну роль у вирішенні фінансових викликів розвитку конкретних громад. Термін "Фонд громади" (Community Foundation) визначає громадські фундації, які привертають фінансування від донорів, громадян, іноді від держави, та спрямовують ці ресурси на благо громади. Основна мета фонду зосереджена на конкретній території, функціонуючи як благодійна структура для населення, щоб ефективно вирішувати загальні проблеми. Ця форма благодійних установ відрізняється територіальною обмеженістю своєї діяльності та фокусом на конкретній громаді та її потребах. Громада тут розглядається як унікальне середовище, яке включає громадян та територію, охоплюючи всі вікові, етнічні, релігійні та соціальні групи населення. За визначенням американських

експертів, фонд громади представляє собою грантодавця, що об'єднує доходи та активи з різних джерел — приватних, корпоративних, державних — та спрямовує їх на задоволення конкретних потреб цієї громади.

Фонд громади може виступити ефективним інструментом та надійним партнером у вирішенні завдань, пов'язаних із розвитком регіонів. Участь місцевого керівництва в наглядових радах та комітетах створює атмосферу довіри та співпраці між різними секторами.

За словами експертів, процес формування фонду громади — це довгостроковий шлях, і при сприятливих умовах розвитку, з використанням внутрішніх ресурсів та інституцій конкретної території, фінансова стабільність може бути досягнута протягом 20 – 30 років.

З огляду на світовий досвід фінансування соціальних потреб, варто відзначити, що в Німеччині система соціального захисту фінансується внесками застрахованих осіб, роботодавців та з державного бюджету. Велика увага приділяється перерозподілу коштів через державні дотації для забезпечення виконання соціальних зобов'язань.

У Франції основним джерелом фінансування системи соціального захисту є страхові внески працівників та роботодавців. Однак є винятки, наприклад, у галузі страхування від безробіття та сімейних виплат, де частка державних дотацій виявляється істотно вищою, аніж в інших сферах соціального забезпечення. Також важливо відзначити, що страхування від нещасних випадків фінансується виключно за рахунок коштів роботодавців.

Фінансування системи соціального захисту у Великобританії базується на розділенні цієї системи на дві ключові складові: національну охорону здоров'я та національне соціальне страхування. Перша отримує 90% фінансування з державного бюджету, тоді як друга фінансується через страхові внески найманих працівників і підприємців. Крім того, для забезпечення від нещасних випадків на виробництві та сімейних виплат використовується податкове фінансування.

У Швеції та США вирішення фінансових проблем соціальних потреб ґрунтується на принципі соціальної солідарності. Цей принцип передбачає, що всі громадяни, незалежно від соціального статусу, однаково беруть участь у фінансуванні системи соціального захисту, здійснюючи внесок, пропорційний своїм доходам. Високий рівень соціального захисту в цих країнах обумовлений значним «навантаженням» такої системи, приміром, високим рівнем оподаткування, що забезпечує велику соціальну захищеність населення.

В Італії постійним викликом для фінансування соціальних потреб є високий рівень державного боргу, який обмежує фінансову вільність держави у сфері соціальної політики. Недостатня відповідальність соціальних органів і отримувачів соціальних послуг, а також нестача у виконанні основних принципів системи соціального страхування, також створюють проблеми у фінансуванні цієї сфери.

В Україні обсяг фінансування соціального захисту населення визначається фінансовими ресурсами держави, що залежать від розміру валового внутрішнього продукту (ВВП) і обґрунтованої потреби у фонді споживання. Підвищення видатків на соціальний захист може бути досягнуте лише за умови зростання ВВП, що призводить до більших асигнувань на цілі соціального захисту населення.

Світовий досвід показує, що розвинені країни формують і реалізують стратегії розвитку житлового будівництва як частину комплексних середньо- і довгострокових програм. Фінансування цих програм зазвичай становить від 50% (як у США) до 80% (як у Франції) від усіх бюджетних видатків.

Аналіз механізму фінансування житлового будівництва на світових ринках може бути виокремлений трьома ключовими складовими: іпотечне кредитування, використання контрактних заощаджень і державна підтримка. Іпотечне кредитування, спрямоване на стимулювання попиту на житло, зазвичай ґрунтується на стабільній економіці країн і підкріплене розвиненими правовими інститутами, особливо при існуванні високорозвинутої фінансової інфраструктури. Конкретні механізми функціонування цих структур можуть

виявляти варіації, індивідуальні для кожного регіону. Наприклад, у США переважає іпотечна модель фінансування будівництва житла, де ключова роль надається банкам у процесі кредитування.

У країнах Західної Європи та США реалізується практика програм соціального житла. Наприклад, в Німеччині надається грошова допомога малозабезпеченим громадянам для самостійної оренди приватного житла. В США діє система субсидій, за якою спочатку орендодавець отримує цільову допомогу від держави, а пізніше вона надається орендареві. Сектор соціального житла в Європі (Голландії, Швеції, Великобританії, Данії, Франції, Фінляндії) становить від 15% до 35% загального житлового фонду. Для цих програм виділяються значні кошти, від 0,1 – 0,3% ВВП в Італії і Греції до 1,2 – 1,4% ВВП у Франції. В Канаді вартість соціального житла не перевищує 650 доларів США за квадратний метр. Зазначено, що споживачами соціального житла в розвинених країнах є найбільш вразливі верстви населення через низьку якість житла і несприятливе оточення районів із соціальною забудовою, що унеможлиблює проживання там заможних осіб [55].

Розглянемо подальшу складову соціальної сфери – систему охорони здоров'я. До теперішнього моменту виділяють чотири основні форми фінансування систем охорони здоров'я: державне, муніципальне, обов'язкове та добровільне медичне страхування, а також змішана форма.

Слід відзначити, що в окремих країнах ці види фінансування можуть домінувати, але вони рідко використовуються в чистому вигляді. Наприклад, в Англії, Швеції, Шотландії, Італії та Данії переважає державне фінансування, в Алжирі – муніципальне. У країнах, таких як Німеччина, Франція, Австрія, Бельгія, Нідерланди та Ізраїль, основна роль відводиться системам обов'язкового медичного страхування, тоді як у США переважає змішана форма фінансування охорони здоров'я.

Ці форми фінансування, зокрема змішана, спрямовані на досягнення балансу між джерелами коштів для охорони здоров'я та ефективністю медичних закладів. З фінансового погляду державна модель вимагає менших

витрат. Змішана система організована так, що сімейні лікарі, які фінансуються за рахунок страхових фондів, надають первинну медичну допомогу, а у разі потреби викликається другий рівень — лікарні, консультаційні пункти та діагностичні центри.

Всі види фінансування мають свої переваги та недоліки, але суспільство проявляє більший інтерес до змішаної системи. Вона забезпечує необхідний рівень медичного обслуговування населення та стимулює громадян до відповідального ставлення до власного здоров'я. Перехід від однієї системи до іншої — складний та тривалий процес. Розглянемо основні форми фінансування систем охорони здоров'я на прикладі конкретних країн.

Система охорони здоров'я в Швеції ґрунтується на принципах доступності медичної допомоги для всіх верств населення, незалежно від того, чи працюють вони, чи ні. Головний фінансовий внесок (80%) у Шведський фонд охорони здоров'я здійснюється за рахунок внесків роботодавців, громадян і державних субсидій. Решта 20% припадає на пацієнтську оплату та комерційні послуги. Кожен місцевий роботодавець сплачує 32,8% податку із фонду оплати праці, проте лише 11,81% іде на потреби медичної допомоги, а решта — на інші соціальні виплати. Споживачі соціальних послуг, також сплачуючи податок роботодавця, користуються певними пільгами, що знижують його з 32,8% до 26% [21].

У Франції переважає система обов'язкового медичного страхування, що надає населенню можливість вибору лікарів, а вартість лікування майже повністю компенсується за рахунок соціального страхування. Решта витрат покривається завдяки соціальним гарантіям, визначеним у колективних трудових угодах. Фінансування соціального страхування здоров'я здійснюється за рахунок внесків та спеціальних податків. Специфічно, 13,55% від загальної суми заробітної плати працівника спрямовується на соцстрах, причому робітник вносить лише 0,75%, а залишок покривається роботодавцем. Крім того, заробітна плата працівника обкладається 6,2% суспільного внеску та 0,5% для погашення суспільного боргу. До фонду страхування здоров'я також

включається фіксована сума від продажу алкоголю та, нещодавно, від пачки цигарок.

Система охорони здоров'я в Бельгії вважається однією з найкращих в Європі. Медичне обслуговування є доступним і відносно недорогим для всіх громадян, але є дорогим для роботодавців та платників податків. Фінансування бельгійської системи охорони здоров'я здійснюється через централізоване Національне управління соціального страхування, яке збирає кошти від роботодавців, робітників, пенсіонерів, а також отримує бюджетні дотації, частину прибутку від податку на додану вартість, 10% відрахувань від приватного страхування автомобілів та внесків фармацевтичних компаній. Основний внесок з приватних підприємств становить 37,94% від суми зарплати працівника, але робітник вносить лише 13,07%, а решта – 24,87%, доплачується роботодавцем. Внески зарплати держслужбовців значно менші – 7,35% платить сам чиновник, а держава доплачує 3,8%.

У Сполучених Штатах відсутня гарантована система загального страхування здоров'я, і все зведене до системи приватного страхування, яка, втім, забезпечує високий рівень медичного обслуговування. Федеральний уряд гарантує медичне страхування лише для літніх та найбільш вразливих. Пенсіонери використовують кошти з фонду Medicare («Медична опіка»), а бідні — з фонду Medicaid («Медична допомога»). Інші американці повинні розраховувати на складну систему приватних страховок, які оплачують або роботодавці, або самі зацікавлені особи, якщо вони незалежні та працюють на себе. Багато американців мають лише часткове страхування, яке не покриває всі витрати на лікарське обслуговування, ліки та медичні процедури й операції.

В Великобританії застосовується система бюджетного фінансування охорони здоров'я, що обумовлює державний характер та централізацію управління. Фінансування Національної системи охорони здоров'я ґрунтується на податках, які складають 90% бюджету охорони здоров'я, і лише 7,5% формується за рахунок внесків роботодавців. Приблизно 10% вартості лікування пацієнти покривають особисто. Обов'язкове страхування здоров'я

охоплює всіх працюючих, за винятком непрацюючих і жінок у шлюбі, які мають можливість долучитися до страхової програми добровільно. Це також надає фінансову допомогу під час тимчасової непрацездатності через хворобу. Уряд Великобританії прагне підвищити ефективність Національної системи охорони здоров'я шляхом стимулювання конкуренції між різновидами цієї системи. Приватне медичне страхування охоплює в основному ті послуги, які не включені до обов'язкового медичного покриття, і охоплює більше 13% населення.

В Ізраїлі відсутня державна система медичного обслуговування, і 94% населення має всеосяжне страхування здоров'я. Основну частину медичного страхування здійснює медичний страховий фонд, що є частиною великого профспілкового об'єднання Гістадруд (83% випадків), а також інші фонди медичного страхування (17% випадків). Лікувальні заклади опікуються різними агентствами, включаючи профспілки та уряд. Профспілковий фонд допомоги хворим, Купат Халім, належить до профспілок Ізраїлю та надає найвищу якість медичних послуг у країні. Крім того, існують приватні та відомчі медичні заклади, що надають послуги за плату.

У Алжирі функціонують спеціальні муніципальні медичні заклади, які забезпечують безкоштовну невідкладну медичну допомогу громадянам та іноземцям. Фінансування цих закладів здійснюється за рахунок муніципальних чи територіальних бюджетів. Муніципальні лікарні орієнтовані на обслуговування бідних верств населення, але вони стикаються з проблемами, такими як низька якість обслуговування, переповненість госпіталів та недостатнє забезпечення обладнанням і ліками. Приватні та відомчі медичні заклади також присутні і надають платні послуги.

Система охорони здоров'я, заснована на принципах змішаного медичного страхування, має гарантувати соціальну справедливість, забезпечуючи рівність і доступність високоякісних медичних послуг для всіх громадян.

Наведені приклади свідчать про значну різноманітність інституційних структур у багатьох країнах, де питання територіального управління,

формування та впровадження регіональної політики сталого розвитку, а також її фінансове забезпечення визнається важливим і вимагає уваги, яку необхідно врахувати та закріпити законодавчо в Україні.

У європейських країнах питання формування державного бюджету та його розподілу між регіонами вирішується на основі принципів справедливості та корисності з активною участю регіонів. Тут регіонам надано більше ступеня самостійності, ніж в Україні, і забезпечено відповідні юридичні права, які держава не може порушити. Надання певної фінансової автономії регіонам, можливість розпоряджатися місцевими ресурсами, а також відповідальність місцевих органів влади за соціальний розвиток створюють необхідну економічну основу і спонукають до ефективних дій щодо регулювання та підтримки інвестиційної активності в кожному регіоні, враховуючи всі його особливості.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ПЛАНУВАННЯ ВИТРАТ НА РОЗВИТОК ОСНОВНИХ ГАЛУЗЕЙ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

3.1. Основні зміни, які зазнала соціальна сфера у період військового стану

З початку повномасштабного вторгнення постало чимало питань щодо реформування законодавства та адаптації до нових реалій саме соціальної сфери в Україні. Так у 2022 році було прийнято 17 реформ для соціальної сфери та ринку праці, щодо осучаснення законодавства, 11 реформ у медичній сфері для продовження медреформи та 8 реформ по освіті для покращення цифровізації та гнучкості.

Значущою зміною в сфері регулювання ринку праці став прийнятий закон, що вперше введе поняття «фріланс» у законодавстві. Цей закон встановлює для фрілансерів трудовий договір із нефіксованим робочим часом та гарантує їм можливість співпрацювати з декількома роботодавцями одночасно. Водночас відповідно до нового закону, підприємства мають обмеження – у штаті не може бути більше 10% фрілансерів, а великим компаніям (з більш як 250 співробітниками) забороняється привласнювати фрілансерів до своєї діяльності.

Наступний суттєвий правовий акт, що набув чинності – це закон про протидію цькуванню на роботі. Цей документ введе термін «мобінг» (цькування або утиск працівника) в законодавство та покладе на роботодавця обов'язок захистити працівників від такого виду негативного впливу. У випадку, якщо суд визначить факт мобінгу, працівник може припинити працевлаштування у будь-який момент і отримати від роботодавця вихідну допомогу у розмірі не менше тримісячного середнього заробітку. Також встановлюється можливість відсторонення працівника, який допускав цькування колег (яке суд має підтвердити), з ініціативи роботодавця.

Додатковий закон націлений на зміцнення захисту працівників і забороняє вимагати у текстах вакансій відомості, що вказують на расову, вікову, гендерну, сексуальну або релігійну належність тощо, якщо вони не пов'язані із специфічними вимогами роботи. Проте, якщо вимоги, наприклад, стосуються певного стану здоров'я або високого рівня освіти для виконання конкретних обов'язків, вони не будуть вважатися дискримінаційними.

Ще один прийнятий закон призначений для спрощення звільнення працівників у випадку неможливості забезпечення умов праці через руйнування підприємства під час воєнних дій, а також у випадку відсутності працівника на робочому місці понад чотири місяці, і невідомої причини його відсутності.

Декілька прийнятих минулого року змін стосується військових та ветеранів. Одна з цих змін встановлює обов'язок включення жінок з медичною або фармацевтичною спеціальністю, які мають придатність до військової служби за віком та станом здоров'я, до військового обліку. Жінки із спеціальностями, спорідненими з військово-обліковим переліком (який визначений наказом Міноборони), можуть вступати на військовий облік добровільно. Інший прийнятий закон гарантує соціальну та професійну адаптацію військовослужбовців та ветеранів війни, покладаючи відповідальність за цей процес на Міністерство у справах ветеранів. Ця система передбачає медичну та психологічну реабілітацію, підтримку у перекваліфікації та працевлаштуванні, соціальний захист і підтримку ветеранського підприємництва.

Зазначено також, що у листопаді Кабінет Міністрів прийняв зміни до Порядку організації соціальної та професійної адаптації ветеранів бойових дій та Порядку використання на це бюджетних коштів. Ці зміни передбачають створення єдиного механізму соціальної та професійної адаптації колишніх військових та впровадження різних рівнів професійної перепідготовки.

У додаток до цього, у минулому році Верховна Рада прийняла три закони, що стосуються іноземців: президентський закон про надання правових та соціальних гарантій для громадян Польщі, а також спрощення прийому на

роботу іноземних фахівців: відміна вимоги щодо мінімальної оплати праці іноземних фахівців у розмірі 5 або 10 мінімальних заробітних плат для отримання дозволу, а також підвищення вартості дозволу на роботу іноземців.

Ще одним ключовим законом, спрямованим на підтримку євроінтеграції, є закон про національні меншини. Цей правовий акт закріплює в законодавстві поняття «національні меншини» та гарантує їхнім представникам всі громадянські права і свободи, визначені Конституцією України: цивільні, політичні, соціальні, економічні, культурні та мовні. Відтак, всі члени національних меншин мають право на самоідентифікацію, свободу створення громадських організацій, участь у мирних зборах, свободу висловлення поглядів і переконань, а також свободу слова і віросповідання, а також право на освіту мовою своєї національної меншини та збереження самобутності своєї національної спільноти (при умові, що для національної меншини росіян можливі певні обмеження під час воєнного стану та 6 місяців після його закінчення).

У галузі медицини пройшло одинадцять суттєвих змін у 2022 році. Зокрема, було прийнято три закони, спрямовані на покращення національної системи охорони здоров'я. Один із них - це Закон про систему громадського здоров'я. Його положення призначені для підвищення ефективності профілактики захворювань серед населення, але, за думкою експертів Індексу, внесений у документ дизайн системи може виявитися неефективним, оскільки, замість децентралізації та делегування координації Центру громадського здоров'я, він концентрує повноваження в Міністерстві охорони здоров'я.

Інший закон скасовує застарілий «радянський» підхід до медичної допомоги, розділяючи його на первинну, спеціалізовану, екстрену, реабілітаційну та паліативну, що відповідає європейським стандартам. Цей закон також вносить зміни до Цивільного кодексу, відповідно до яких злочинець повинен компенсувати витрати на лікування потерпілого з державного бюджету.

Ще один прийнятий закон створює умови для перетворення державних лікарень на державні некомерційні підприємства і регулює використання електронної системи охорони здоров'я (ЕСОЗ). Уряд також затвердив відповідну постанову, яка визначає термін п'ять місяців для переходу закладів охорони здоров'я всіх форм власності на використання ЕСОЗ.

Ряд вагомих трансформацій у галузі освіти відбувся минулого року. Зокрема, Рада прийняла закон, який надає можливість безкоштовно повторно отримати професійну чи професійно-технічну освіту, якщо пройшло не менше трьох років з моменту отримання першої освіти та за умови наявності двох років страхового стажу. Додатково, Кабінет Міністрів врегулював питання академічної мобільності, що дозволяє студентам враховувати результати навчання в інших вищих навчальних закладах після повернення до основного закладу навчання, а науковцям — утримувати посади на основному місці роботи протягом двох років.

Три інші документи стосуються цифрової трансформації в освіті. Також був прийнятий закон про створення Автоматизованого інформаційного комплексу освітнього менеджменту, що включатиме реєстри суб'єктів освітньої діяльності, учнів і студентів, документів про освіту, атестатів зовнішнього незалежного оцінювання, студентських та учнівських квитків тощо. Крім того, Кабінет Міністрів схвалив положення про Національну науково-інформаційну систему, спрямовану на управління даними щодо наукової діяльності українських освітян та дослідників.

Серед інших значущих змін у сфері освіти — закон, який оптимізує управління військовими вищими навчальними закладами, та поправки до Митного кодексу, що надають можливість державним науковим установам та університетам ввозити обладнання, прилади, витратні матеріали та інше для власної наукової роботи без сплати мита [20].

Міністерством соціальної політики України в співпраці з МБФ «Українська фундація громадського здоров'я» та Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) в Україні в рамках проекту «Інтегрована підтримка через

міждисциплінарні мобільні команди» створили альтернативну службу допомоги, чия діяльність забезпечують міжнародні та громадські організації.

Мобільна мультидисциплінарна група є ініціативою, що надає соціально-психологічну допомогу сім'ям, що постраждали від війни. Забезпечена власним транспортним засобом, команда має можливість виїжджати в найвіддаленіші райони області, де інші послуги можуть бути недоступними. Крім того, такі групи діють у центрах підтримки переселенців і надають консультації дистанційно через телефон або відеозв'язок.

Основні послуги, які надають мобільні групи, включають:

- перша психологічна допомога та підтримка;
- юридичні консультації;
- соціальна підтримка та обслуговування;
- медична допомога;
- надання гуманітарних наборів та інформаційних матеріалів.

Загалом, роботу мобільних груп можна охарактеризувати як екстрений кейс-менеджмент. Тоді коли представник державної структури може призначити зустріч з переселенцями через тиждень, мобільна група може прибути безпосередньо на вокзал і вирішити нагальні питання протягом кількох годин. Команда оцінює ситуацію, визначає потреби клієнта, розробляє план дій та реалізує його. Кожен фахівець відповідає за свою сферу діяльності, надаючи психологічну підтримку, консультуючи, спрямовуючи, а також взаємодіючи з партнерськими організаціями для надання допомоги сім'ї. Головна мета першого контакту — вирішити невідкладні питання, такі як пошук житла, відновлення документів та зняття людини зі стану шоку. Після цього команда залишається на зв'язку з клієнтом і, за необхідності, забезпечує короткостроковий супровід.

Іншою перевагою, яку було б корисно перенести і на державні соціальні послуги, є комплексний підхід мобільних команд. Основна ідея полягає в тому, що особи, які шукають притулок від воєнних подій, часто стикаються з

різноманітними проблемами. Таким чином, у склад мобільної команди входять фахівці з психології, соціальної роботи, медицини і юристи. Під час того як психолог надає психологічну допомогу, соціальний працівник вже вирішує питання тимчасового притулку, а юрист консультує щодо юридичних аспектів. Проте сфера дій мультидисциплінарних мобільних команд не обмежується лише базовою психосоціальною допомогою: у разі потреби фахівці знаходять лікарню для проведення операцій або гуртки для дітей клієнта.

Результати роботи мобільних команд говорять самі за себе: за шість місяців проекту фахівці 50 команд надали понад мільйон послуг для понад 285 тисяч клієнтів. Із них більше 50 тисяч послуг було надано тим, хто постраждав від гендерно обумовленого насильства та жорстокого поводження, що становить 66 585 осіб. З цієї причини мобільні групи ефективно взаємодіють із державними органами та місцевим самоврядуванням.

Безумовно, війна розкрила важливу роль соціальних інституцій у суспільстві. Один із шляхів посилення ефективності управління соціальною сферою полягає у популяризації закупівлі соціальних послуг від громадських організацій. Згідно із Законом України "Про соціальні послуги", громада може самостійно вибрати постачальника соціальних послуг – державну установу, неприбуткову організацію чи інші. Таким чином, закупівля послуг у досвідченого контрагента має кілька переваг. По-перше, це розв'язує проблеми організації соціальних служб з боку голови громади. По-друге, такий підхід може виявитися економічно вигіднішим, адже громадській організації доступні додаткові джерела фінансування, такі як пожертви та гранти, а також можливість власної підприємницької діяльності. Крім того, якість послуг може бути вищою.

Враховуючи обмеженість місцевих бюджетів у воєнний період, в Україні розглядається можливість створення державної або недержавної структури в соціальній сфері, яка взяла б на себе фінансування найбільш затребуваних соціальних послуг національного рівня з національного бюджету, подібно до Національної служби здоров'я України. Очікується, що така структура матиме

змогу доповнювати фінансування певних соціальних послуг, які надають місцеві комунальні установи, та здійснювати закупівлю послуг у громадських організацій.

3.2. Єдина інформаційна система соціальної сфери як інструмент ефективного планування.

«До 10 % всіх соціальних виплат – неефективні. На соціальну сферу щорічно витрачається найбільше коштів – понад 700 млрд грн, які складно відстежити. Це – субсидії, пенсійні виплати та інше. Запуск Єдиної інформаційної системи соціальної сфери дозволить заощадити бюджету до 11 млрд грн. щороку», – Михайло Федоров, міністр цифрової трансформації України [46].

З метою спрощення процесу отримання соціальних послуг, надання допомоги та пільг, а також зроблення їх доступними та прозорими через онлайн-формат, по всій країні проводиться процес цифровізації. Оскільки обмін інформацією між державними установами повинен здійснюватись за допомогою мегабайтів, а не громадян, які вивозять з собою довідки.

Фактично, про необхідність цифровізації говорять вже понад 15 років. Проте перші вагомі та осяжні для громадян результати стали очевидними лише з 2019 року, коли на порталі та застосунку "Дія" з'явилися перші цифрові документи та послуги. Щомісячно збільшується кількість користувачів "Дії", оскільки все більше людей користуються смартфонами та набувають цифрових навичок.

Важливо розуміти, що для створення соціальних сервісів на платформі "Дія" необхідна підготовка базових процесів та обміну інформацією з Єдиним соціальним реєстром та компонентами Єдиної інформаційної системи соціальної сфери, яку розробляє та впроваджує Міністерство соціальної політики.

Враховуючи проблеми у сфері соціальних послуг, Міністерство соціальної політики вирішило створити та впровадити Єдину інформаційну систему соціальної сфери (ЄІССС). Простіше кажучи, ЄІССС – це зручний та ефективний інструмент для зазначення, обчислення та виплати соціальних допомог громадянам, а також для забезпечення соціальних послуг.

Робота над упровадженням системи розпочалась у травні 2021 року, коли на конкурсі міжнародних донорів компанія "Медирент" була обрана розробником програмного забезпечення для пілотного проєкту. Її спеціалізація включає розробку та впровадження інформаційних систем, ІТ-сервісів та кіберзахисту.

Не секрет, що соціальна сфера досить консервативна. Часто використовуються понад 15 застарілих інформаційних систем, які часто дублюють функції, несумісні з сучасними технологіями. Робота з кількома системами для обробки однієї заявки негативно впливає на якість надання послуг.

ЄІССС виступає в ролі кроку вперед, орієнтованого на майбутнє. Це амбіційний план уряду щодо автоматизації та централізації всіх процесів у соціальній сфері. Наразі ЄІССС вже покращує доступність та прозорість численних напрямків соціальної підтримки. З часом ця система охопить усі процеси, забезпечуючи кожного громадянина рівним доступом до соціального захисту, без необхідності витрачати місяці на оформлення паперових документів.

Отримання соціальної підтримки від держави було складним завданням протягом багатьох років. Від моменту подання заяви до отримання допомоги минав 1,5 місяць, і для її опрацювання залучалося від 9 до 10 фахівців. Кожного року оброблялося до 18 мільйонів паперових справ, витрачаючи при цьому до 270 мільйонів аркушів паперу.

Процес отримання допомоги включав в себе довгий бюрократичний ланцюжок. Спочатку особа подавала заяву до ОТГ або ЦНАПу, де чиновники реєстрували звернення та передавали його в Управління соціального захисту

населення. Інформація про заявника перевірялася та надсилалася до виплатного центру, який видачу соцдопомоги. Проте, часто виплатний центр звертався за додатковою підтримкою вищих інституцій, що затягувало процес (рис. 3.1).

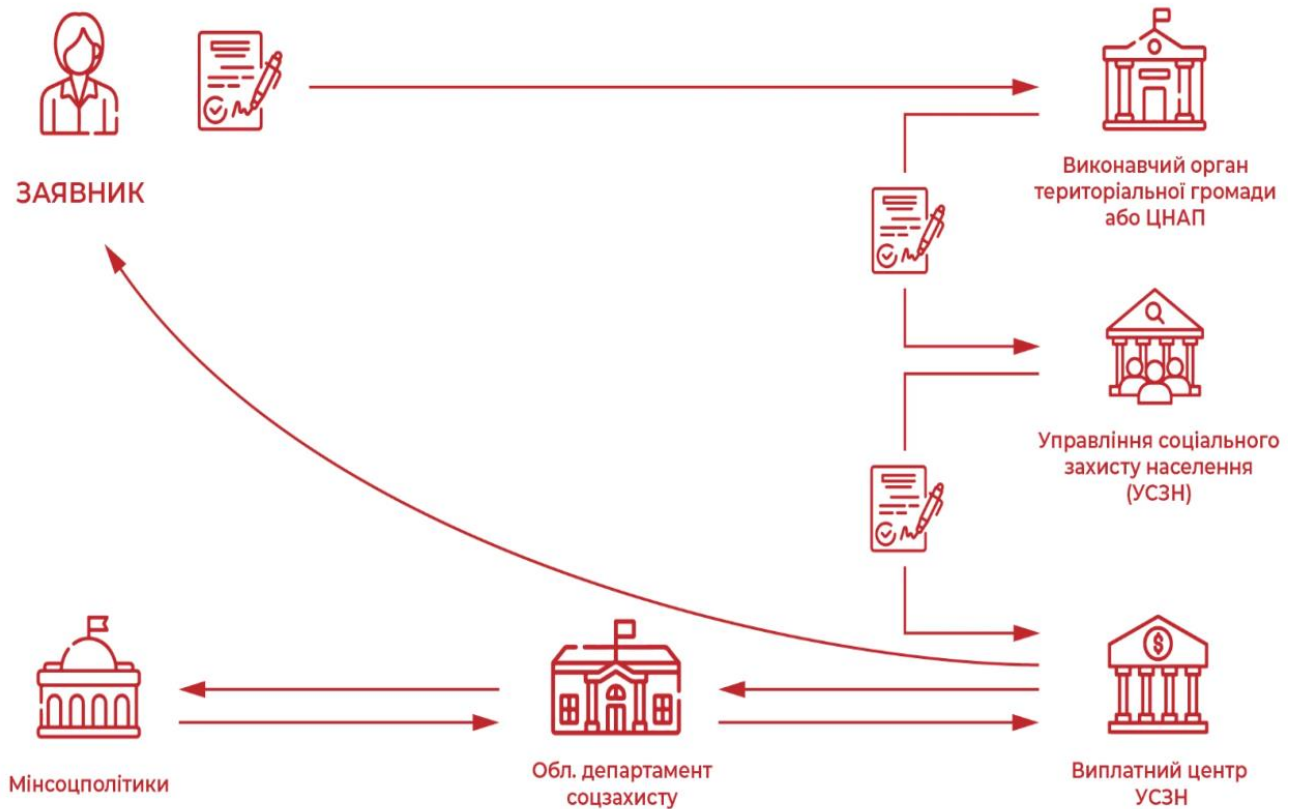

Рис. 3.1 Процес отримання соціальної допомоги

Із введенням Єдиної інформаційної системи все стало набагато простіше. З бюрократичної машини виключили всі зайві деталі. Тепер звернутися по соціальну допомогу можна навіть онлайн, а отримати виплати – всього за 1-2 дні. Кількість спеціалістів, які займаються обробкою звернень, скорочена до трьох осіб. Крім того, діджиталізація процесу не потребує витрат паперу.

Для прикладу, отримання допомоги на проживання тепер вимагає лише одного кроку. Для цього досить зареєструвати звернення в Дії або відвідати ЦНАП чи виконком ОТГ (рис. 3.2).

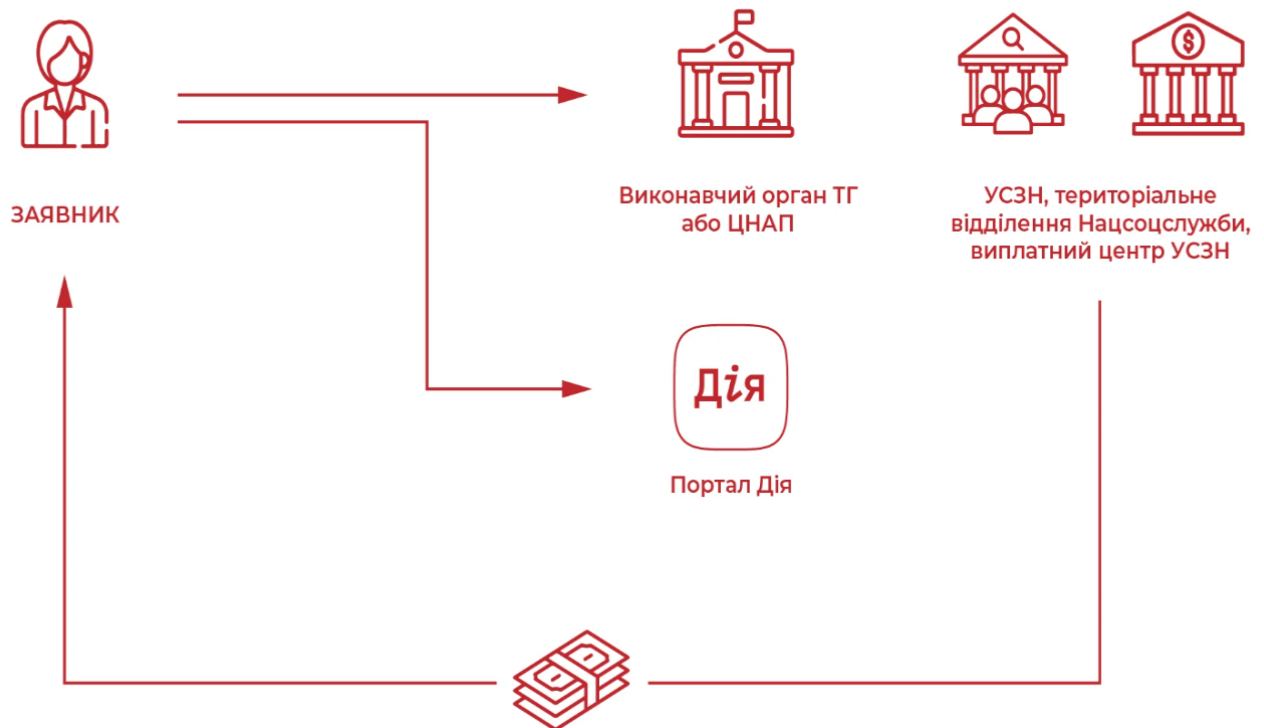

Рис. 3.2. Процес отримання соціальної допомоги через ЄІССС

Вже зараз ініційована урядом Єдина інформаційна система охоплює значний сегмент сфери соціальної підтримки.

Завдяки інтеграції ЄІССС з «Дією» близько 2 млн внутрішньо переміщених осіб отримали можливість подати у застосунку заяви на допомогу. До того ж, ВПО можуть у «Дії» змінювати місце проживання та зніматися з обліку.

ЄІССС забезпечує верифікацію інформації про статус людей з інвалідністю. При зверненні за соцдопомогою та в інших випадках відповідна інформація швидко перевіряється у базах Мінсоцполітики, Пенсійного фонду та інших відомствах.

Ще один надзвичайно корисний проєкт – подача заяв на усиновлення дітей в «Дії». Система забезпечує передачу даних між «Дією» та системою «Діти», а також контроль за відповідними процесами.

Також ЄІССС забезпечила перевірку даних і передачу списків на виплату для понад 4 млн громадян, які у «єДопомозі» звернулися за додатковою фінансовою підтримкою від міжнародних організацій.

Завдяки ЄІССС щороку здійснюється прозорий, адресний розподіл мільярдів гривень серед понад 6 млн отримувачів соціальної допомоги. Централізований облік і контроль допомагає економити порядка 11 млн бюджетних гривень, які раніше витрачалися через низьку ефективність процесів у сфері соцпослуг.

Система Єдиної інформаційної системи соціальної сфери (ЄІССС) ефективно запобігає помилкам, зловживанням та безпідставним соціальним виплатам, які раніше можливі були при ручному управлінні.

У 2023 році Мінсоцполітики планує впровадження ЄІССС на всій території України та перехід до онлайн-режиму для надання найбільш масових соціальних допомог та послуг. Протягом двох років планується оптимізація та переведення у цифровий формат всіх аспектів системи.

Для подальшого розвитку системи необхідно закріпити положення про Єдиний соціальний реєстр на рівні законодавства та створити основні та резервні Центри обробки даних. Технічне забезпечення таких центрів можливо реалізувати за участю Світового банку.

Завдяки ЄІССС вирішується проблема черг, корупційних практик, некомпетентності та неефективності посадових осіб, а також уникнення збирання безлічі документів і місячних очікувань на отримання необхідної соціальної допомоги [46, 59].

3.3. Упровадження світового досвіду в систему планування витрат в Україні

У визначенні напрямків поліпшення бюджетної політики відіграє ключову роль формулювання цілей та визначення пріоритетних завдань для їх досягнення. Згідно з Бюджетною стратегією, стратегічними цілями бюджетної

політики визначено досягнення високого рівня якості життя громадян, створення конкурентоспроможної соціально орієнтованої ринкової економіки та інтеграція в європейське співтовариство. При цьому орієнтиром слугують показники, які віддзеркалюють рівень життя, що характерний для розвинених країн.

Стратегічні завдання економічного розвитку мають виконувати функцію засобів досягнення цих поставлених цілей. Враховуючи це, перетворення в економічній сфері повинні спрямовуватися на вирішення актуальних соціальних проблем, притаманних нашій країні. Таким чином, стратегія повинна акцентувати увагу на формуванні конкурентоспроможної економіки, яка водночас враховує соціальні аспекти.

В більшості робіт вітчизняних науковців з питань удосконалення бюджетного планування переважає реформування та оптимізації державних витрат та всі заходи можна розділити на організаційні та структурні. Значущим фактором у вирішенні бюджетних проблем є розумне управління обсягами та структурою державних витрат.

Заходи в економічній сфері спрямовані на збільшення обсягів витрат та пріоритетного фінансування ключових напрямків у промисловості та сільському господарстві, а також на прискорення приватизації частини державного майна. Це відкриває можливість зменшення фінансового тягаря на державний бюджет.

В соціальній сфері, яка є особливо проблемною для державного бюджету, також передбачаються заходи щодо збільшення витрат. Це обумовлено тим, що установи соціальної сфери не приносять прибутку, і коштів для оптимального фінансування цієї сфери завжди не вистачає. У випадках, коли порушується питання недостатнього фінансування державних соціальних зобов'язань, які перевищують реальні фінансові можливості держави, виникає обговорення щодо необхідності скорочення або відміни конкретних соціальних програм, що не завжди є етично виправданим.

Які можливі шляхи оптимізації витрат бюджету, не зачіпаючи пільг і забезпечуючи належне фінансування державного сектору? Один із можливих варіантів – це часткове впровадження самофінансування державних підприємств. Це означає, що вони можуть користуватися власними засобами та доходами, які вони отримують в результаті своєї фінансово-господарської діяльності. Проте, навіть при наявності власних джерел фінансування, ці підприємства залишаються лише додатковим джерелом доходів, а основним залишається фінансування бюджетних установ з державного або місцевого бюджетів. Таким чином, вирішення цього питання вимагає спільних зусиль на рівні держави та органів місцевого самоврядування.

Щодо зменшення бюджетних витрат, можливість встановлення процедурних обмежень для ухвалення бюджетних рішень виявляється доречною. Наприклад, законодавчі акти, які можуть призвести до збільшення витрат (наприклад, щодо підвищення зарплати державних службовців, збільшення пенсій або надання додаткових соціальних гарантій), можуть прийматися тільки при наявності відповідних доходів в державному бюджеті. Зменшення кількості працівників у сфері управління сприяє зниженню витрат на утримання органів державної влади.

Можливо розглядати скорочення податкових пільг для підприємств з урахуванням того, наскільки їхня діяльність приносить користь та є важливою для суспільства. Запровадження системи, де отримання податкових пільг залежить від соціальної значущості та вагомості конкретного виду діяльності, може стати ефективним інструментом. Зменшення кількості податкових пільг відкриє можливість цілеспрямованого використання бюджетних коштів для підтримки стратегічних напрямків соціально-економічного розвитку суспільства.

Щодо оптимізації бюджетних витрат, важливо враховувати, що податкова реформа може допомогти досягти цієї мети, не обов'язково скорочуючи податкові пільги. Введення нових ставок податку та створення ефективних економічних стимулів для підприємств може сприяти не лише підтримці сталих

доходів бюджету, але й стимулювати підприємства виходити з тіні, забезпечуючи при цьому належне фінансування державного сектору.

Використовуючи досвід країн із розвинутою ринковою економікою, важливо розглядати додаткові засоби фінансового забезпечення соціальної сфери, зокрема меценатство та спонсорство. З метою оптимізації цих джерел доходів для бюджетних потреб, державна допомога спонсорам може включати в себе відстрочку або розстрочку сплати податків, або надання податкових пільг, особливо враховуючи благодійність як некомерційну діяльність, спрямовану на соціальний розвиток. У більш широкому розумінні, благодійність може бути розглянута як інвестиція у соціальну сферу.

Щодо зменшення фінансового тягаря на бюджет, важливим джерелом може бути система обов'язкового страхування, такого як пенсійне, медичне та соціальне страхування. Це забезпечує матеріальну підтримку для осіб на старості, інвалідів та хворих, дозволяючи перерозподіл грошових ресурсів від працездатних до непрацездатних. Однак ріст інфляції негативно впливає на бюджетну систему, обмежуючи ефективне використання бюджетних витрат на соціальні потреби. Тому, боротьба з інфляцією повинна включати цілеспрямовані заходи, спрямовані на оздоровлення фінансового стану країни, з урахуванням ретельного аналізу негативних економічних факторів, що виникали протягом останніх років.

Додатковим чинником впливу на обсяг державних витрат є зростання державного боргу, що потребує пошуку джерел для його покриття. Зменшення державного боргу може призвести до зменшення витрат державного бюджету, і тому важливо активно розвивати стратегії його зменшення.

Удосконалення бюджетного планування невід'ємно пов'язане з проведенням бюджетної децентралізації, оскільки ефективний розподіл повноважень та фінансових ресурсів між центральними та місцевими органами влади є критично важливим для підвищення ефективності бюджетної системи України.

Проте, основною фокусною точкою у плануванні бюджету не є лише зменшення витрат, але й збільшення доходів бюджету шляхом пошуку нових джерел фінансування та розробки нової податкової реформи, а також стимулювання ефективної сплати податків.

Отже, ключовими напрямками удосконалення бюджетного планування є оптимізація державних видатків, зменшення фінансування управлінської сфери, збільшення витрат на соціальне забезпечення та економічний розвиток. Досягнення економічного зростання на основі інституційного та інвестиційного розвитку є важливим завданням, що сприятиме збільшенню обсягів видатків на соціальне забезпечення. Додатково, акцент робиться на стимулюванні сплати податків, впровадженні нової податкової реформи, проведенні бюджетної децентралізації, боротьбі з інфляцією та зменшенні державного боргу.

Системні реформи відіграють важливу роль у покращенні бюджетного процесу, серед яких важливими є впровадження бюджетування, орієнтованого на результат, встановлення системи оцінювання результативності бюджетних програм та дотримання принципу підзвітності перед громадськістю владних органів.

Повноцінне впровадження програмно-цільового методу бюджетного планування може внести значний внесок у поліпшення бюджетної системи. Сутність цього методу полягає в тому, що розпорядники коштів отримують фінансування не лише для забезпечення власної діяльності, а й з метою досягнення конкретних результатів, які закріплені в відповідній бюджетній програмі. Введення елементів бюджетування за результатом вимагає системного реформування управління бюджетом і механізмів підзвітності та контролю. Програмно-цільовий метод дозволяє визначити бюджетні показники на основі планування суспільно значущих досягнень на різних рівнях, таких як державний, адміністративно-територіальні одиниці, галузі економіки та соціальна сфера, забезпечуючи при цьому розробку взаємопов'язаних заходів для їх досягнення у визначені терміни.

Програмно-цільовий метод планування видатків представляє собою засіб для проведення середньострокового бюджетного планування, що спрямований на формування перспективної структури видатків, орієнтованої на пріоритети, відповідні стратегічним цілям держави. Цей метод спрощує реалізацію завдань соціального та економічного розвитку країни, впроваджуючи механізм аналізу та оцінки ефективності використання бюджетних ресурсів і забезпечуючи планування діяльності основних розпорядників бюджетних коштів.

Міжнародний досвід вказує на різноманітні методи макрофінансового бюджетування, серед яких можна виокремити кілька основних:

- "система планування – програмування – бюджетування" ("Planning – Programming – Budgeting System"); це першопоколінна система, спрямована на розробку соціальних програм, завдань та цілей;

- "бюджетування з нуля" або "складання бюджету на нульовій основі" ("Zero-Based Budgeting"); цей метод передбачає початок кожного бюджетного періоду з обчислення ефективності та результативності використання коштів з нульового старту;

- "програмне бюджетування" ("Program Budgeting"); цей метод дозволяє обчислити кінцевий вимір видатків для досягнення кінцевих результатів;

- "бюджетування, орієнтоване на результати" ("Results-oriented Budgeting"); цей метод ґрунтується на визначенні та управлінні результатами; – "програмно-цільовий метод" і так далі [9].

І саме програмно-цільове бюджетування більшість країн визнало найпрогресивнішим методом, який відзначається високим рівнем ефективності та результативності.

Таким чином, вдосконалення бюджетного планування необхідно пов'язувати із обов'язковим впровадженням середньострокового програмно-цільового бюджетного планування. Це дозволить отримати якісний, детальний та обґрунтований фінансовий план на середньострокову перспективу, враховуючи особливості та тенденції соціально-економічного розвитку країни,

циклічність економіки та фактори, що впливають на стійкість та збалансованість державних фінансів.

Впровадження таких шляхів удосконалення бюджетного планування в Україні дозволить створити систему, яка буде зацікавлена і виробників, і органи влади у збільшенні доходів та їх ефективному використанні.

ВИСНОВКИ

Ефективність бюджетного планування в значній мірі визначає економічний та соціальний розвиток держави. Бюджетне планування, як інструмент державного управління, передбачає оптимальне узгодження бюджетних доходів та видатків, а також раціональний розподіл коштів між різними бюджетами для впливу на циклічний розвиток економіки, структурні зміни в господарстві, темпи науково-технічного прогресу та соціально-економічну політику держави, а також для управління співвідношенням загального попиту та пропозиції.

1. Досліджено зміст, сутність та методи формування витрат бюджету. Формування витрат бюджету визначає собою важливий етап у процесі управління фінансовими ресурсами держави. Сутність цього процесу полягає в плануванні та виділенні коштів для реалізації різноманітних державних програм і функцій. Бюджет виступає ключовим інструментом в економічному розвитку, перерозподіляючи значну частину ВВП через бюджетну систему. Зміст формування витрат бюджету охоплює різноманітні сфери, такі як освіта, охорона здоров'я, правоохоронні органи, оборона, екологія та інші. Ці видатки необхідні для реалізації різноманітних соціальних, економічних і культурних програм, які сприяють підвищенню рівня доходів та якості життя громадян. Методи формування витрат бюджету повинні бути націлені на мобілізацію фінансових ресурсів через податки, збори та платежі, а також на раціональний розподіл цих ресурсів для досягнення загальнодержавних цілей. Важливою частиною цього процесу є аналітика впливу бюджетних видатків на соціально-економічний розвиток, а також оцінка їхньої ефективності. Дослідження цих аспектів дозволяє ідентифікувати фактори, які впливають на розвиток країни, та забезпечує підстави для подальшого вдосконалення управління фінансовими ресурсами.

Таким чином, формування витрат бюджету – це не лише технічний процес, але й стратегічний інструмент, який визначає напрями соціально-

економічного розвитку держави. Важливо продовжувати дослідження впливу фінансових ресурсів на економічний розвиток, забезпечуючи ефективне та раціональне використання бюджетних видатків для досягнення стратегічних цілей країни.

2. Пояснено особливості планування витрат на розвиток основних галузей соціальної сфери та виявлено що загальною тенденцією є те, що планування витрат на соціальну сферу вимагає уважного аналізу та гнучкості, оскільки суспільні потреби та виклики можуть змінюватися з часом. Ефективне управління цим процесом визначає успішність соціально-економічного розвитку країни.

3. Досліджено стан розвитку соціальної сфери України в умовах повномасштабного вторгнення. Збройний напад з боку Росії призвів до серйозних економічних наслідків, таких як величезне знищення індустріальних об'єктів та масштабні збитки для вітчизняної економіки. Це призвело до суттєвого зменшення обсягу ВВП. Ситуація вимагає суттєвих змін у бюджеті, включаючи зростання видатків для відновлення інфраструктури та забезпечення здійснення економічної діяльності. Незважаючи на можливість обмеження бюджетного фінансування, обсяг видатків на соціальний захист населення в сучасних воєнних умовах значно зріс. Сучасна ситуація в Україні вимагає балансу між економічним відновленням, забезпеченням соціального захисту населення та ефективним управлінням обмеженими фінансовими ресурсами в умовах воєнного конфлікту.

4. Проаналізовано зарубіжний досвід реалізації політики планування витрат на утримання галузей соціальної сфери. Аналіз політики показав, що ефективність системи міжбюджетних відносин не залежить від централізації/децентралізації бюджетної системи чи інших окремих параметрів. Вона визначається чіткою та збалансованою системою всіх компонентів, яка враховує унікальні особливості держави. Приклади з різних країн свідчать про велику різноманітність інституційних структур, зокрема, управління територіальними питаннями та реалізації регіональної політики. У

Європейських країнах формування державного бюджету та його розподіл між регіонами ґрунтується на принципах справедливості та корисності, і враховує активну участь регіонів. Більша самостійність та відповідальність місцевих органів сприяють ефективному регіональному розвитку.

5. Визначено основні зміни, яких зазнала соціальна сфера у період військового стану. У 2022 році Україна, набувши статус кандидата на вступ до Європейського Союзу, вжила ряд заходів для активізації процесу євроінтеграції. Країна приєдналася до нових міжнародних угод із Євросоюзом та здійснила кроки в напрямку гармонізації свого законодавства з європейським. Прискорення роботи над ухваленням і впровадженням реформ набуває особливої важливості через їх вплив на обороноздатність країни, розвиток стійких інституцій, євроінтеграційний процес та здобуття фінансової підтримки від міжнародних партнерів. Не дивлячись на війну, громадяни наголошують на продовженні реформ. Так основними сферами для подальшого реформування є охорона здоров'я та освіта.

6. Описано єдину інформаційну систему соціальної сфери як інструмент ефективного планування. Завдяки впровадженню цифрових технологій у сферу соціальної допомоги, кожен працівник у галузі соціальної допомоги зможе зосередити свою увагу на наданні реальної підтримки людині, уникнувши витрат часу на перекладання паперів та ручну перевірку. Із загальним спрощенням та послідовністю в робочих процесах операторів, обслуговування стає ефективнішим, а громадяни отримують більше позитивних вражень та усмішок від спілкування з системою соціальної допомоги. Що дає змогу економити на придбанні паперу та проаналізувати витрати по регіонам в режимі реального часу. Даний механізм дасть змогу покращити планування витрат на наступні періоди.

7. Обґрунтовано підходи до впровадження світового досвіду в систему планування витрат в Україні. У сфері розвитку бюджетного планування, Україна відстає від економічно розвинутих країн, оскільки ще не впровадила цілісну систему, яка відповідала б ринковій моделі економіки. Незважаючи на

значні досягнення у формуванні важливих елементів бюджетної системи, система бюджетного планування в Україні стикається з комплексом фундаментальних проблем. Одна з найсуттєвіших проблем полягає в слабкому зв'язку між бюджетним плануванням і загальнодержавним плануванням. Розрив між державним та бюджетним плануванням суттєво впливає на ефективність та результативність економічної політики країни. Також існує значний розрив між бюджетним прогнозуванням та плануванням на різних рівнях державного управління. Наприклад, в розвинутих країнах прогнозування виступає основою планування, тоді як в Україні, на жаль, у короткостроковій перспективі воно досить часто підпорядковане бюджетному плануванню, що викликає проблеми в економічному секторі.

Україна закріпила на законодавчому рівні визначення ефективності використання бюджетних коштів, співвідношення доходів та витрат, тривалість виконання бюджетної програми, її необхідність і відповідність визначеним цілям за допомогою результативних показників. Ці показники, які є невід'ємними частинами бюджетної програми, відповідно до застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі, представляють собою критерії, що описують результати виконання бюджетної програми та підтверджуються статистичними та бухгалтерськими звітами, що надає можливість об'єктивно оцінити використання коштів.

Проте, для належної оцінки бюджетних програм використовуються результативні показники, які можуть бути вдосконалені, оскільки вони не завжди сприяють повному та обґрунтованому аналізу кінцевого результату бюджетної програми. З цією метою, процес планування видатків Державного бюджету України необхідно оптимізувати шляхом впровадження нової методики розрахунку ефективності та результативності бюджетних програм.

Основні недоліки в процесі планування видатків Державного бюджету України перешкоджають ефективному розподілу державних фінансових ресурсів та сповільнюють соціально-економічний розвиток країни. Серед них слід відзначити відсутність прозорості при розподілі бюджетних ресурсів,

велику кількість бюджетних програм, несвоєчасне їх фінансування та недосконалість показників результативності.

Значним елементом в процесі державного регулювання стали розширені повноваження органів місцевого самоврядування у процесі прийняття рішень. Вони отримали повну самостійність у формуванні своїх бюджетів, визначенні джерел та залученні ресурсів, а також у виконанні видаткових функцій. Заплановано зростання джерел формування доходної бази місцевих бюджетів, підвищення фіскальної незалежності органів місцевого самоврядування в аспекті місцевих податків та зборів, включаючи право самостійного встановлення ставок податків та надання пільг.

Результати проведеного дослідження вказують на необхідність подальшого розвитку системи планування та виконання бюджетів, базованої на принципах програмно-цільового методу. Це вимагає вдосконалення бюджетного процесу шляхом введення середньострокового планування, акцентування уваги бюджетного планування на досягненні кінцевих результатів та підвищення ефективності використання бюджетних коштів.

Але введення середньострокового бюджетного планування без одночасної реформи всієї системи стратегічного планування може не привести до досягнення очікуваного ефекту, сприяючи невідповідності середньострокових бюджетних планів політиці у відповідних сферах діяльності державних органів.

Тому оптимальним вважається впровадження жорсткого середньострокового бюджетного планування паралельно із реформуванням всієї системи стратегічного планування. Цей процес повинен базуватися на бюджетній резолюції, визначати стратегічні напрями податково-бюджетної політики на середньострокову перспективу. Середньострокова бюджетна резолюція має бути вплетена в систему державних прогнозних і програмних документів. Затвердження бюджетного плану повинно відбуватися щорічно разом із законом про Державний бюджет на відповідний рік, але також допускати його уточнення в майбутніх роках за умови зміни макроекономічної

ситуації або державної політики в конкретній сфері. Суворе дотримання завдань, принципів і методів бюджетного планування на всіх рівнях бюджетного механізму є запорукою ефективності бюджетних процесів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаменко І. П. Фінансова політика як інструмент соціально-економічного розвитку країни / І. П. Адаменко // Бізнесінформ. – 2014. – № 3.
2. Алексєєв І. В. Бюджетна система : навчальний посібник / Алексєєв І. В., Ярошевич Н. Б., Чушак-Голобородько А. М. – К. : «Хай-Тек Прес», 2007.
3. Баранник Л. Б. Фінансове забезпечення системи соціального захисту населення в умовах економічних перетворень : автореф. дис. д-ра екон. наук спец. 08.00.08 / Л. Б. Баранник. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. – 35 с.
4. Баранова В. В. Сучасні питання проблематики розвитку міжбюджетних відносин в Україні / В. В. Баранова, В. В. Глущенко. – Харків : Константа, 2006.
5. Благун І. Г. Бюджетне фінансування соціальних видатків в умовах макрофінансової нестабільності національної економіки // Розвиток економіки України: трансформації та інновації: монографія : у 2 т. / І. Г. Благун, В. І. Кіт, І. С. Козій ; за заг. ред. О. Л. Гальцової. – Запоріжжя : Гельветика, 2017. – Т.1. – С. 100 – 115.
6. Благун І. Г. Бюджетний менеджмент : навч. посіб. / І. Г. Благун, Р. М. Воронко, М. Л. Бучкович. – Львів : Магнолія-2006, 2017. – 224 с.
7. Бюджетна система України та Євросоюзу : монографія / за заг. ред. А. А. Мазаракі. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010.
8. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-V. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
9. Бюджетний менеджмент : підручник / В. М. Федосов, В. Л. Опарін, Л. П. Сафонова та ін. ; за заг. ред. В. М. Федосова. – К. : КНЕУ, 2004.
10. Василик О. Д. Бюджетна система України : підручник / О. Д. Василик, К. В. Павлюк. – Київ : Центр навч. літ., 2004. – 544 с.
11. Василик О. Д. Теорія фінансів / О. Д. Василик. – Київ : НІОС, 2003.
12. Видатки бюджету на науку та інновації. URL: <http://lektsii.com/1-36115.html>.

13. Глазко Н. Д. Зарубіжний досвід забезпечення соціальної сфери, Ефективна економіка. – № 5. – 2014. – URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3059>.

14. Головка В. В. особливості державної політики соціального захисту населення в умовах воєнного стану в Україні. – URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/16874/1/Golovko.pdf>.

15. Грень Т. Я. Особливості реалізації політики соціального захисту територій в умовах війни / Грень Т. Я. – URL: <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2022.6/13>

16. Гриценко А. А. Сучасна криза у контексті логіки соціально-економічного розвитку / А. А. Гриценко // Економіка України. – 2015.

17. Дем'янишин В. Концептуальні засади бюджетного механізму соціально-економічного розвитку держави / В. Дем'янишин, З. Лободіна // Вісн. Тернопіл. нац. екон. ун-ту. – 2017. – № 1. – С. 77 – 88.

18. Деякі питання використання коштів для задоволення потреб евакуйованих осіб та осіб, які проживають в деокупованих населених пунктах: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.10.2022 р. № 1195. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1195-2022-%D0%BF#Text>.

19. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 332. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#Text>.

20. Доронцева Є. Реформи у рік війни: дев'ять сфер, які зазнали найбільших змін у 2022 році. – URL: https://voxukraine.org/reformy-u-rik-vijny-dev-yat-sfer-yaki-zaznaly-najbilshyh-zmin-u-2022-rotsi#_ftnref2.

21. Зеленевиц В. О. Зарубіжний досвід фінансування охорони здоров'я / В. О. Зеленевиц, А .І. Кузьмин. – URL: <http://intkonf.org/zelenevich-vo-ktn-kuzmin-ai-zarubizhniy-dosvid-finansuvannya-ohoroni-zdorovya>.

22. Ілляшенко К. В. Програмно-цільове фінансування видатків місцевих бюджетів : дискусійні питання оцінки ефективності / К. В. Ілляшенко,

Т. О. Ілляшенко, Н. В. Котенко // Глобальні та національні проблеми економіки : електронне фахове видання. – Миколаїв, 2015. – Вип. 5. – С. 102 – 117.

23. Кадикало О. І. Актуальні питання соціального захисту населення України в умовах воєнного стану / Кадикало О. І. // Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. – 2022. – № 2. – С. 10 – 14.

24. Клець Л. Є. Бюджетний менеджмент / Л. Є. Клець. – Київ : Центр навч. літ., 2007. – 640 с.

25. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. – URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

26. Корнієнко Н. М. Підвищення ефективності планування бюджетних видатків в Україні / Корнієнко Н. М. // Вісник Львівської державної фінансової академії. – 2012. – № 2.

27. Лютий І. Суперечності планування видаткової частини Державного бюджету України / Лютий І., Савич Л. // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – № 19.

28. Макаренко О. І. Модель оптимізації розподілення бюджетних коштів / О. І. Макаренко, С. О. Зульфугарова // Економічна кібернетика. – 2008. – № 1 – 2 (49–50).

29. Максюта А. А. Бюджетна складова суспільного розвитку / А. А. Максюта, І. Я. Чугунов // Вісник КНТЕУ. – 2012. – № 3. – С. 45 – 54.

30. Мацедонська Н. В. Світовий досвід бюджетного планування та його впровадження в Україні / Мацедонська Н. В., Вансович А. В. – URL: <http://www.global-national.in.ua/archive/19-2017/80.pdf>.

31. Миколюк С. М. Соціальна допомога та виплати в умовах воєнного стану // Миколюк С. М. – URL: <http://naukskf.wunu.edu.ua/index.php/npsgf/article/view/126/122>.

32. Мярковський А. І. Бюджетна політика як складова соціально-економічного розвитку країни / А. І. Мярковський, І. Я. Чугунов // Вісник КНТЕУ. – 2010. – № 5. – С. 5 – 15.

33. Наукових розробок багато, та їхнє впровадження – незначне / Рахункова палата України. – Київ, 2012, URL:<http://www.acrada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16740393>

34. Огінська А. Ю. Ефективність видатків бюджету на соціальний захист, які здійснюються у формі соціальних виплат / А. Ю. Огінська // Управління фінансами держави, регіону, підприємства та домогосподарства: погляди науковців і практиків : зб. тез доп. Другої всеукр. інт.-конф., м. Тернопіль, 11 квіт. 2016 р. – 126 с.

35. Одновекторність використання субвенції в регіонах / Рахункова палата України. – 2012 – URL: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16740328>.

36. Остріщенко Ю. В. Передумови та інструменти оптимізації управління видатковою частиною місцевих бюджетів / Остріщенко Ю. В. // Наукові праці НДФІ. – 2012. – Вип. 2.

37. Остріщенко Ю.В. Теоретико-методологічні засади запровадження програмно-цільового методу на місцевому рівні / Ю.В. Остріщенко // Наук. пр. НДФІ. – 2009. – Вип. 2(47).

38. Офіційний сайт Державної казначейської служби України URL: www.treasury.gov.ua.

39. Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 р. № 168. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022-%D0%BF#Text>

40. Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях: Закон України від 14.04.2022 року № 2193-IX. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2193-20#Text>

41. Про затвердження Порядку компенсації витрат за тимчасове розміщення (перебування) внутрішньо переміщених осіб: Постанова Кабінету

Міністрів України від 19.03.2022 р. № 333. – URL: <https://ips.ligazakon.net/document/kp220333>.

42. Про особливості виплати та доставки пенсій, грошових допомог на період введення воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.02.2022 р. № 162. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/162-2022-%D0%BF#Text>.

43. Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України. Постанова Верховної Ради України від 11.12.2014 № 26-VIII. – URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/26-19>

44. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.

45. Радіонов Ю. Д. Формування видатків бюджету : монографія / Ю. Д. Радіонов. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019.

46. Реформи під час війни. Як Україна діджиталізує соціальну сферу URL:<https://nv.ua/ukr/ukraine/events/pensiji-ta-subsidiji-vnesut-do-yedinoji-informaciynoji-sistemi-ce-do-zaoshchadit-11-mlrd-grn-novini-50322277.html>

47. Розвиток соціальної сфери територіальних громад в умовах адміністративно-фінансової децентралізації / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України» ; за ред. С. Л. Шульц. – Львів, 2018. – 140 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

48. Самошкіна О. А. Удосконалення використання програмноцільового методу в процесі управління державними видатками / О. А. Самошкіна // Наук. пр. НДФІ. – 2005. – Вип. 4 (33). – С. 70 – 76.

49. Ситар Л. І. Сучасний стан та проблеми розвитку соціальної сфери України / Ситар Л. І. // Ефективна економіка. – № 4. – 2015. – URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3954>.

50. Скуратівський В. А. Соціальна політика: навч. посіб. для слухачів, аспірантів, докторантів спеціальності «Державне управління» / В. А. Скуратівський, О. М. Палій, Е. М. Лібанова. – Київ: Вид. УАДУ, 1997.

51. Список країн за ВВП (номінал) на душу населення. – URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.CD>.

52. Список країн за індексом людського розвитку. – URL: <https://web.archive.org/web/20210130023305/http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020.pdf>.

53. Становлення доктрини фінансової системи України: монографія / за ред. С. І. Юрія, О. М. Десятнюк. – Тернопіль : Екон. думка, 2008.

54. Стащук О. В. Стан соціального захисту та соціального забезпечення населення України в умовах війни / Стащук О. В., Гергола С. В., Комар-Стаховська К. П. // Економіко-правовий розвиток сучасної України: матеріали XI Всеукраїнської наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, що присвячена 25-ій річниці з дня заснування Національного університету «Одеська юридична академія», м. Одеса, 25 листопада 2022 р. Одеса. – 2022.

55. Суркова Ю. О. Проблеми впровадження елементів зарубіжного досвіду фінансування житлового будівництва в Україні / Ю. О. Суркова. URL: <http://gisap.eu/ru/node/234>.

56. Фещенко Л. В. Бюджетна система України / Л. В. Фещенко, П. В. Проноза, Н. В. Кузьминчук. К. : Кондор, 2008.

57. Фінанси регіону: теорія, проблеми, практика : монографія / М. А. Козоріз, А. Я. Кузнєцова, І. З. Сторонянська, Г. В. Возняк. – Київ : УБС НБУ, 2010.

58. Хома Н. М. Типологія моделей соціальної держави: аналіз основних підходів / Н. М. Хома // Держава і право. – 2012. – Випуск 56.

59. Цифровізація соціальної сфери. Чому це важливо навіть під час війни? URL: https://lb.ua/blog/kostjantyn_koshelenko/530007_tsifrovizatsiya_sotsialnoi_sferi_chomu.html

60. Цюцюра С. В. Основні тенденції прозорості бюджетного процесу / Цюцюра С. В. // Управління розвитком складних систем. – 2013. – №13.

61. Чернюк Л. Г. Методи планування місцевих бюджетів як основи розбудови соціальної інфраструктури / Чернюк Л. Г. // Ефективна економіка. – № 3. – 2013. – URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3295>.

62. Чугунов І. Я. Становлення бюджетної системи і механізму бюджетного регулювання в Україні / І. Я. Чугунов // Наукові записки. – Т. 30. Економічні науки. – 2004. – С. 12 – 17.

63. Чугунов І. Я. Теоретичні основи системи бюджетного регулювання / І. Я. Чугунов. – Київ : НДФІ, 2005. – 259 с.

64. Чугунов І. Я. Формування видатків бюджету у системі соціально-економічного розвитку країни / І. Я. Чугунов, І. М. Ігнатюк // Економічний вісник університету. – 2016. – № 28/1. – С. 217 – 226.

65. Шаповал С. Л. Формування бюджету у країнах з розвинутою економікою / Шаповал С. Л. // Проблеми та перспективи розвитку національних економік: від мікро- до макрорівня: Матер. міжнарод. наук.-практ. конференції, 8 квітня 2016 р. Одеса: Міжнародний гуманітарний університет. 2016.

66. Януль І. Є. Застосування програмно-цільового методу формування бюджетів / Януль І. Є. // Фінанси України. – 2003. – № 8. – С. 19 – 21.

67. Ярошевич Н. Б. Бюджетний менеджмент : навч.-метод. посіб. / Н. Б. Ярошевич, Н. О. Шпак, В. Є. Матвіїшин. – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2012. – 224 с.

68. Яценко Ю. О. Окремі аспекти впровадження програмноцільового методу у бюджетний процес на рівні місцевих бюджетів / Ю. О. Яценко // Фінанси України. – 2013.

69. 2012 Guide to the Open Budget Questionnaire. – URL: http://internationalbudget.org/wpcontent/uploads/GuideOBS2012_Final.pdf.

70. 2012 Towards stronger incentives for Increased Fiscal Transparency, Participation and accountability, Global Initiative for Fiscal Transparency (GIFT), Petrie.